

SOVDEKOPILAB

NÕUKOGUDE KOOL

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

Nr. 3

1946

✕

RK PEDAGOOGILINE KIRJANDUS
TALLINN

SISUKORD:

	Lk.
Seltsimees J. Stalini kõne Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiseelsel koosolekul 9. veebruaril 1946. a.	129
J. Nuut , prof. Nõukogude rahva jõuline usaldusavaldus stalinlikule poliitikale	136
H. Maran . Nõukogude naine 8. märtsil	138
Abiks ajaloo- ja kirjanduseõpetajale.	
M. Prääts . 75 aastat Pariisi kommuunist	141
B. Sööt . Friedebert Tuglase elust ja loomingust	149
V. Bernadski , prof. Uhiskonna materiaalsete elutingimuste tundmaõppimine kooli ajaloo kursuses	156
Metoodikast.	
Joh. Käis . Fenoloogilised vaatlused koolis	170

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSE RAHVAKOMISSARIAADI
PEDAGOOGILINE AJAKIRI

IV AASTAKAIK

Nr. 3

Märts

1946

Seltsimees J. STALINI kõne

Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiseelsel
koosolekul 9. veebruaril 1946. aastal.

Juhataja:

Annan sõna Jossif Vissarionovitš Stalinile.

Seltsimees Stalini ilmumise tribüünile võtavad valijad vastu tormilise ovatsiooniga, mis kestab mitu minutit. Kõik Suure Teatri saalis viibijad tervitavad püsti tõustes seltsimees Stalinit. Saalist kostavad lakkamatult hüüded: „Suurele Stalinile hurraa!“, „Elagu suur Stalin, hurraa!“, „Armastatud Stalinile hurraa!“

Seltsimees Stalin:

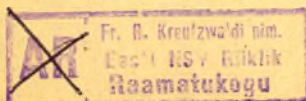
Seltsimehed!

Viimastest Ülemnõukogu valimistest on möödunud kaheksa aastat. See oli otsustava iseloomuga sündmuste poolest rikas ajajärk. Esimesed neli aastat möödusid nõukogude inimeste pingelises töös kolmanda viisaastaku teostamisel. Teised neli aastat hõlmavad saksa ja jaapani agressorite vastu peetud sõja sündmusi — teise maailmasõja sündmusi. Pole kahtlust, et sõda oli möödunud perioodil peamomendiks.

Poleks õige arvata, et teine maailmasõda tekkis juhuslikult, või ühtede või teiste riigitegelaste vigade tagajärjel, kuigi vigu kahtlemata tehti. Tegelikult tekkis sõda maailma majanduslike ja poliitiliste jõudude arenemise paratamatu tagajärjena kaasaegse monopolistliku kapitalismi baasil. Marksistid on ütelnud korduvalt, et maailmamajanduse kapitalistlik süsteem sisaldab endas üldkriisi ja sõjaliste kokkupõrgete elemente, et selletõttu maailma kapitalismi arenemine ei toimu meie päevil sujuva ja ühtlase edasiliikumise näol, vaid kriiside ja sõjaliste katastroofide kaudu. Asi seisneb selles, et kapitalistlike maade arenemise ebaühtlus viib tavaliselt aja jooksul tasakaalu terava rikkumiseni kapitalismi maailmasüsteemis, kusjuures see kapitalistlike maade rühm, kes peab ennast vähem kindlustatuks toorainega ja turgedega, teeb tavaliselt katseid relvastatud jõudude kasutamise abil olukorda muuta ja „mõjusfääre“ enda kasuks ümber jaotada. Selle tagajärjel tekib kapitalistliku maailma lõhenemine kahte vaenulikkude leeri ja sõda nende vahel.

Võib-olla saaks vältida sõjalisi katastroofe, kui oleks võimalik tooraineid ja turgesid nende vahel vastavalt maade majanduslikule kaalule perioodiliselt ümber jaotada — kooskõlastatud ja rahulike otsuste vastuvõtmise korras. Kuid seda on võimatu teostada maailmamajanduse arengu praeguste kapitalistlike tingimuste juures.

129

3379

Seega tekkis maailmamajanduse kapitalistliku süsteemi esimese kriisi tagajärjel esimene maailmasõda, teise kriisi tagajärjel aga tekkis teine maailmasõda.

See muidugi ei tähenda, et teine maailmasõda on esimese koopia. Vastupidi, teine maailmasõda erineb oluliselt esimesest oma iseloomu poolest. Tuleb silmas pidada, et tähtsamad fašistlikud riigid — Saksamaa, Jaapan ja Itaalia — enne kui nad tungisid kallale liitlasmaadele, hävitasid omal maal kodanlik-demokraatlike vabaduste viimsed riismed, seadsid omal maal sisse julma terroristliku režiimi, tallasid jalge alla väikeriikide suveräänsuse ja vaba arenemise põhimõtte, kuulutasid võõraste maade vallutamise poliitika oma poliitikaks ja tegid kõigile teatavaks, et nad taotlevad maailmavalitsemist ja fašistliku režiimi levitamist kogu maailmas, kusjuures Tšehhoslovakkia ja Hiina keskrajoonide vallutamisega teljeriigid näitasid, et nad on valmis teostama oma ähvarduse kõigi vabadustarmastavate rahvaste orjastamise suhtes. Selletõttu omandas teine maailmasõda teljeriikide vastu, erimevalt esimesest maailmasõjast, algusest peale antifašistliku vabadussõja iseloomu, mille üheks ülendamaks oli ka demokraatlike vabaduste taastamine. Nõukogude Liidu astumine sõtta teljeriikide vastu võis ainult tugevdada ja tegelikult tugevdaski teise maailmasõja antifašistlikku ja vabastavat iseloomu.

Sellel pinnal kujuneski Nõukogude Liidu, Ameerika Ühendriikide, Suur-Britannia ja teiste vabadustarmastavate riikide antifašistlik koalitsioon, mis etendas hiljem otsustavat osa teljeriikide relvastatud jõudude purustamisel.

Nii on lugu teise maailmasõja tekkimise ja iseloomu küsimusega.

Nüüd tunnustavad vististi kõik, et sõda tõepoolest ei olnud ega võinud olla juhuslikkuseks rahvaste elus, et ta muutus tegelikult rahvaste sõjaks nende olemasolu eest, et ta just sellepärast ei saanud olla kiireloomuline, ei saanud olla välksõda.

Mis puutub meie maasse, siis oli see sõda temale kõige karmimaks ja raskemaks kõigest sõdadest, mis kunagi on üle elatud meie kodumaa ajaloos.

Kuid sõda ei olnud mitte ainult needuseks. Ta oli ühtlasi kõigi rahva jõudude suureks katsumuseks ja kontrollimise kooliks. Sõda paljastas kõik faktid ja sündmused tagalas ja rindel, ta rebis halastamatult maha kõik katted ja kaitsed, mis varjasid riikide, valitsuste ja parteide tõelist nägu, ning seadis nad lavale maskita, kaunistusteta, kõigi puudustega ja vourustega. Sõda korraldas meie nõukogude korrale, meie riigile, meie valitsusele, meie kommunistlikule partelle midagi eksamitaolist ja tegi kokkuvõtteid nende töödest, justkui üteldes meile: siin nad on, teie inimesed ja organisatsioonid, nende tööd ja teod, — vaadake neid tähelepanelikult ja tasuge neile nende tegude järgi.

Selles on üks sõja positiivseid külgi.

Meile valijaile on sellel asjaolul suur tähtsus, sest see aitab meid kiiresti ja objektiivselt hinnata partei tegevust ja tema inimesi ning teha õiged järeldused. Teisel ajal oleks tulnud uurida partei esindajate kõnesid ja aruandeid, analüüsida neid, seada nende sõnad vastamisi nende tegudega, teha kokkuvõtteid ja muud säärast. See nõuab keerulist ja rasket tööd, kusjuures ei ole tagatist, et ei tehta vigu. Teine asi on nüüd, kui sõda on lõppenud, kui sõda ise on kontrollinud meie organisatsioonide ja juhtide tööd ning teinud sellest kokkuvõtteid. Nüüd on meil hoopis kergem orienteeruda ja jõuda õigetele järeldustele.

Niisiis, missugused on sõja tulemused?

On olemas üks peamine tulemus, mille alusel tekkisid kõik teised tulemused. See tulemus seisneb selles, et sõja lõpuks said vaenlased lüüa, meie aga koos oma liitlastega osutusime võitjaks. Me lõpetasime sõja täieliku võiduga vaenlaste üle, — selles on sõja peatulemus. Kuid see on liiga üldine tulemus, ja me ei saa panna siia punkti. Muidugi, purustada vaenlased säärases sõjas nagu teine maailmasõda, milist veel ei ole olnud inimkonna ajaloos, — see tähendab maailma-ajaloolise võidu saavutamist. Kõik see on õige. Kuid see on ikkagi üldine tulemus ja me ei või sellega rahule jääda. Selleks, et mõista meie võidu suurt ajaloolist tähtsust, on vaja orienteeruda selles asjas konkreetsemalt.

Niisiis, kuidas tuleb mõista meie võitu vaenlaste üle, mida võib tähendada see võit meie maa sisemiste jõudude seisukorra ja arenemise vaatekohalt?

Meie võit tähendab kõigepealt seda, et võitis meie nõukogude ühiskondlik kord, et nõukogude ühiskondlik kord pidas edukalt vastu katsumusele sõjatules ja tõestas oma täielikku eluvõimet.

Teatavasti on välismaa ajakirjanduses korduvalt avaldatud väiteid, et nõukogude ühiskondlik kord on „riskantne eksperiment“, mis on määratud läbikukkumisele, et nõukogude kord kujutab endast „kaardimajakest“, millel ei ole juuri elus ja mis on Tšeka organite poolt rahvale peale sunnitud, et jätkub ainult väikesest tõukest väljastpoolt, et see „kaardimajake“ kokku variseks.

Nüüd me võime ütelda, et sõda on kõik need välismaa ajakirjanduse väited kui alusetud ümber lükanud. Sõda näitas, et nõukogude ühiskondlik kord on tõeliselt rahvalik kord, mis on kasvanud välja rahva rüpest ja millel on rahva võimas toetus, et nõukogude ühiskondlik kord on täiesti eluvõimeline ja kindel ühiskonna organiseerimise vorm.

Veel enam. Nüüd ei ole juttu enam sellest, kas nõukogude ühiskondlik kord on eluvõimeline või mitte, sest pärast sõja kujukaid õppetunde ei julge ükski skeptik enam esineda kahtlustega nõukogude ühiskondliku korra eluvõime suhtes. Nüüd on jutt sellest, et nõukogude ühiskondlik kord on osutunud eluvõimelisemaks ja kindlamaks kui mittenõukogude ühiskondlik kord, et nõukogude ühiskondlik kord on parem ühiskonna organiseerimise vorm kui ükskõik missugune mittenõukogude ühiskondlik kord.

Meie võit tähendab, teiseks, et võitis meie nõukogude riiklik kord, et meie paljurahvuseline nõukogude riik on vastu pidanud kõigile sõjakatsumustele ja on tõestanud oma eluvõimet.

Teatavasti on välismaa ajakirjanduse väljapaistvad tegelased korduvalt kõnelnud säärases vaimus, et nõukogude paljurahvuseline riik on „kunstlik ja eluvõõras ehitus“, et mingisuguste komplikatsioonide korral on Nõukogude Liidu lagunemine mõõdapääsematu, et Nõukogude Liitu ootab Austria-Ungari saatus.

Nüüd me võime ütelda, et sõda on ümber lükanud need välismaa ajakirjanduse väited, millel puudus igasugune alus. Sõda näitas, et nõukogude paljurahvuseline riiklik kord on katse eduga läbi teinud, on sõja ajal veelgi tugevnenud ja on osutunud täiesti eluvõimeliseks riiklikuks korraks. Need härrad ei saanud aru, et analoogia Austria-Ungariga on paikapidamatu, sest meie paljurahvuseline riik ei ole kasvanud välja kodanlikul alusel, mis stimuleerib rahvusliku umbusu ja rahvusliku vaenu tundeid, vaid nõukogude alusel, mis, vastupidi, kultiveerib sõpruse ja vennaliku koostöö tundeid meie riigi rahvaste vahel.

Muide, pärast sõja õppetunde ei julge need härrad enam tulla välja nõukogude riikliku korra eluvõime eitamisega. Nüüd ei ole enam juttu nõukogude riikliku korra eluvõimest, sest selles eluvõimes ei ole kahtlust.

Nüüd on jutt sellest, et nõukogude riiklik kord on osutunud paljurahvuselise riigi eeskujuks, et nõukogude riiklik kord kujutab endast säärast riikliku organiseerimise süsteemi, kus rahvusküsimus ja rahvaste koostöö probleem on lahendatud paremini kui mistahes teises paljurahvuselises riigis.

Meie võit tähendab, kolmandaks, et võitsid nõukogude relvastatud jõud, võitis meie Punaarmee, et Punaarmee talus kangelaslikult kõik sõja raskused, purustas täielikult meie vaenlaste armee ja tuli sõjast välja võitjana. (Hüüe kohalt: „Seltsimees Stalini juhtimisel!“ Kõik tõusevad püsti, tormilised kauakestvad kiiduavaldused, mis muutuvad ovatsiooniks.)

Nüüd tunnistavad kõik, nii sõbrad kui ka vaenlased, et Punaarmee seisis oma suurte ülesannete kõrgusel. Ent teisiti oli lugu aastat kuus tagasi, sõjaeelisel ajajärgul. Teatavasti ütlesid välismaa ajakirjanduse väljapaistvad tegelased ja paljud tunnustatud sõjaasjanduse autoriteetid välismaal korduvalt, et Punaarmee olukord äratas suuri kahtlusi, et Punaarmee on halvasti relvastatud ja et tal ei ole tõelist juhtkonda, et tema moraalne seisund on allpool igasugust kriitikat, et ta võib-olla kõlbab kaitseks, kuid ei kõlba pealetungiks, et löögi korral saksa vägede poolt peab Punaarmee kokku varisema nagu „savijalgadel koloss“. Sääraseid jutte räägiti mitte ainult Saksamaal, vaid ka Prantsusmaal, Inglismaal ja Ameerikas.

Nüüd me võime ütelda, et sõda lükkas ümber kõik need väited kui alusetud ja naeruväärsed. Sõda näitas, et Punaarmee ei ole „savijalgadel koloss“, vaid meie aja esmaklassiline armee, kellel on täiesti moodne relvastus, kõige kogenum juhtkond ning kõrged moraalsed ja sõjalised omadused. Ei pea unustama, et just Punaarmee on armee, kes purustas täielikult alles hiljuti Euroopa riikide armeesid kohutanud Saksa armee.

Tuleb märkida, et Punaarmee „kriitikuid“ jääb üha vähemaks ja vähemaks. Veel enam, välismaa ajakirjanduses ilmub üha sagedamini märkusi, mis käsitlevad Punaarmee kõrgeid omadusi, tema võitlejate ja komandöride meisterlikkust, tema strateegia ja taktika laitmatust. See on ka arusaadav. Pärast Punaarmee hiilgavaid võite Moskva ja Stalingradi all, Minski ja Bobruiski all, Leningradi ja Tallinna all, Jassõ ja Lvovi all, Visla ja Neemeni ääres, Doonau ja Oderi ääres, Viini ja Berliini all, — pärast kõike seda ei saa jätta tunnustamata, et Punaarmee on esmaklassiline armee, kellelt võiks paljugi õppida. (Tormilised kiiduavaldused.)

Nii mõistame meie konkreetselt meie maa võitu tema vaenlaste üle.

Niisugused on üldjoontes sõja tulemused.

Oleks ekslik mõelda, et säärast ajaloolist võitu võib saavutada kogu maad aktiivseks kaitseks varem ette valmistamata. Mitte vähem ekslik oleks arvata, et säärase ettevalmistuse võib läbi teha lühikese ajaga, kas või kolme-nelja aasta jooksul. Veel ekslikum oleks väita, et me saavutasime võidu ainult oma vägede vapruste tõttu. Ilma vaprusteta on muidugi võimatu saavutada võitu. Kuid paljast vaprustest ei ole küllalt selleks, et saada jagu vaenlasest, kellel on arvukas armee, esmaklassiline relvastus, hästi väljaõpetatud ohvitserikaadrid ja mitte halvasti korraldatud varustamine. Selleks, et võtta vastu säärase vaenlase löök, anda talle vastulöökk, hiljem aga lüüa teda täielikult, selleks oli vaja omada peale meie vägede enneolematu vapruste täiesti moodsat relvastust ja sealjuures küllaldaselt hulgal ja hästi korraldatud varustamist — samuti küllaldaselt ulatuses. Kuid selleks oli vaja omada ja sealjuures küllaldaselt hulgal sääraseid elementaarseid asju nagu: metalli — relvastuse, sõjavaru- tuse, tööstussiseseadete tootmiseks; kütta- ainet — kütiste ja transpordi töö kindlustamiseks; puu- villa — riidevarustuse tootmiseks; leiba — armee varus- tamiseks.

Kas võib väita, et enne teise maailmasõtta astumist meie maal olid juba mini- maalselt vajalikud materiaalsed ressursid, mis on nõutavad selleks, et põhiliselt neid vajadusi rahuldada? Ma mõtlen, et seda võib väita. Selle grandioosse asja ettevalmis- tamiseks oli vaja rahvamajanduse arendamise kolme viieaasta-plaani teostamist. Just need kolm viieaastakut aitasid meil luua need materiaalsed ressursid. Igatahes oli meie maa olukord selles suhtes enne teist maailmasõda, 1940. aastal, mitu korda parem kui enne esimest maailmasõda, 1913. aastal.

Missugused materiaalsed ressursid olid meie maal enne teist maailmasõda?

Et teid aidata selles orienteeruda, tuleb mul siin esitada lühike aruanne kommuni- stliku partei tegevusest meie maa aktiivseks kaitseks ettevalmistamise ajal.

Kui võtta andmed 1940. aasta kohta, — teise maailmasõja eelõhtu — ja võrrelda neid andmetega 1913. aasta kohta, — esimese maailmasõja eelõhtu, — siis saame järgmise pildi.

1913. aasta jooksul toodeti meie maal 4 220 000 tonni malmi, 4 230 000 tonni terast, 29 000 000 tonni sütt, 9 000 000 tonni naftat, 21 600 000 tonni müügi- teravilja, 740 000 tonni toorpuuvilla.

Niisugused olid meie maa materiaalsed ressursid, millega ta astus esimesse maailmasõtta.

See oli vana Venemaa majanduslik baas, mida võis kasutada sõjapidamiseks.

Mis puutub 1940. aastasse, siis toodeti meie maal selle aasta jooksul: 15 000 000 tonni malmi, s. o. peagu neli korda rohkem kui 1913. aastal, 18 300 000 tonni terast, s. o. neli ja pool korda rohkem kui 1913. aastal; 166 000 000 tonni sütt, s. o. viis ja pool korda rohkem kui 1913. aastal; 31 000 000 tonni naftat, s. o. kolm ja pool korda rohkem kui 1913. aastal; 38 300 000 tonni müügi- teravilja, s. o. 17 miljonit tonni rohkem kui 1913. aastal; 2 700 000 tonni toorpuuvilla, s. o. kolm ja pool korda rohkem kui 1913. aastal.

Niisugused olid meie maa materiaalsed ressursid, millega ta astus teise maailma-sõtta.

See oli Nõukogude Liidu majanduslik baas, mida võis kasutada sõjapidamiseks.

Vahe, nagu näete, on kolossaalne.

Säärast enneolematut tootmise kasvu ei saa pidada lihtsaks ja tavaliseks maa arenemiseks mahajäänud olukorrast progressi poole. See oli hüpe, mille abil meie kodu-maa muutus mahajäänud maast eesrindlikuks maaks, agraarmaast — industriaal-maaks.

See ajalooline muudatus teostati kolme viisaastaku jooksul, alates 1928. aastast, — esimese viisaastaku esimesest aastast. Enne seda aega tuli meil tegelda purustatud tööstuse taastamisega ning esimese maailmasõja ja kodusõja tagajärjel saadud haa-vade parandamisega. Kui seejuures võtta arvesse asjaolu, et esimene viisaastak täi-deti nelja aasta jooksul, kolmanda viisaastaku teostamise aga katkestas sõda selle viisaastaku neljandal aastal, siis tuleb välja, et meie maa muutmiseks agraarmaast industriaalmaaks kulus kõigest ligikaudu kolmteist aastat.

Ei saa jätta tunnustamata, et kolmteistkümme aastat on uskumatult lühike aeg säärase grandioosse ürituse teostamiseks.

Sellega õieti seletubki, et nende arvude avaldamine tekitas omal ajal välismaa aja-kirjanduses järsult erinevate arvamiste tormi. Sõbrad otsustasid, et on toimunud „ime“. Meille paha soovijad aga kuulutasid, et viisaastakud on „bolševistlik propa-ganda“ ja „Tšeka vigurid“. Kuna aga maailmas imesid ei sünni, Tšeka aga ei ole nii tugev, et muuta ühiskondliku arengu seadusi, siis tuli „avalikul arvamisel“ välismaal leppida faktidega.

Missuguse poliitika abil läks bolševike parteil korda kindlustada need materiaa-lsed ressursid meie maal nii lühikese ajaga?

Ennekõike maa industrialiseerimise nõukoguliku poliitika abil.

Maa industrialiseerimise nõukogulik meetod erineb põhjalikult kapitalistlikest industrialiseerimise meetodeist. Kapitalistlikes maades algab industrialiseerimine tava-liselt kergetööstusega. Kuna kergetööstus vajab vähem investeringuid ja kapital ringleb kiiremini, kusjuures tulu saamine on kergem kui rasketööstuses, siis kujuneb kergetööstus seal esimeseks industrialiseerimise objektiks. Alles pikema aja möödu-des, mille kestel kergetööstus akumuleerib kasusid ja koondab neid pankadesse, alles pärast seda tuleb kord rasketööstuse kätte ja algab järkjärguline säästude voolamine rasketööstusse selleks, et luua tingimused selle arendamiseks.

Kuid see on kauakestev protsess, mis nõuab pikemat aega, mitut aastakümnet, mille jooksul tuleb oodata kergetööstuse arenemist ja virelda ilma rasketööstuseta. On arusaadav, et kommunistlik partei ei võinud asuda sellele teele. Partei teadis, et sõda läheneb, et ilma rasketööstuseta on võimatu maad kaitsta, et on vaja kiiresti asuda rasketööstuse arendamisele, et selles hiljaks jääda — tähendab kaotada. Partei pidas meeles Lenini sõnu, et ilma rasketööstuseta on võimatu maa sõltumatust kaitsta, et ilma temata võib nõukogude kord hukkuda. Seepärast hülgas meie maa kommunistlik partei industrialiseerimise „tavalise“ tee ja alustas maa industrialiseerimist rasketööstuse arendamisega. See oli väga raske, kuid teostatav. Suurt abi osu-tas selles tööstuse ja pankade natsionaliseerimine, mis võimaldas ressursside kiiret kogumist ja suunamist rasketööstusse.

Ei saa olla kahtlust, et ilma sellela polnuks võimalik saavutada meie maa muut-mist industriaalmaaks niivõrd lühikese ajaga.

Teiseks — põllumajanduse kollektiviseerimise poliitika abil.

Et teha lõpp meie maa mahajäävusele põllumajanduse alal ja anda meie maale rohkem müügivilja, rohkem puuvilla jne., oli vaja väiketalumajapidamiselt minna üle suurmajapidamisele, sest ainult suurmajapidamine saab rakendada uut tehnikat, kasu-tada kõiki agronoomia saavutusi ja anda rohkem müügitoodangut. Kuid suurmaja-pidamine on kaheksugune, kapitalistlik ja kollektiivne. Kommunistlik partei ei võinud asuda põllumajanduse kapitalistliku arendamise teele mitte ainult põhimõtteliste kaalutluste tõttu, vaid ka sellepärast, et see eeldab liiga pikka arenemisteed ja nõuab

enne talupoegade laostamist, nende muutmist sulasteks. Seepärast asus kommunistlik partei põllumajanduse kollektiviseerimise teele, põllumajapidamiste suurendamise teele talumajapidamiste ühendamise abil kolhoosidesse. Kollektiviseerimise meetod osutus ülimal määral progressiivseks meetodiks mitte ainult seepärast, et ta ei nõudnud talupoegade laostamist, vaid eriti just seepärast, et ta andis võimaluse mõne aasta jooksul katta kogu maa suurte kollektiivmajapidamistega, kellel on võimalus rakendada uut tehnikat, kasutada kõiki agronoomia saavutusi ja anda meie maale rohkem müügitoodangut.

Pole kahtlust, et ilma kollektiviseerimise poliitikata me ei oleks suutnud niivõrd lühikese ajaga teha lõppu meie põllumajanduse sajandeid kestnud mahajäävusele.

Ei saa ütelda, et partei poliitika poleks kohanud vastupanu. Mitte ainult mahajäänud inimesed, kes alati on kõige uue vastu, vaid ka paljud väljapaistvad parteiliikmed kiskusid süstemaatiliselt parteid tagasi ja püüdsid igasuguste võtetega tirda teda „tavalisele“ kapitalistlikule arenemisteele.

Kõigi trotskistide ja parempoolsete parteivastastel mahhinatsioonidel, kogu nende „töö“ meie valitsuse ürituste saboteerimise alal oli üks eesmärk: ajada nurja partei poliitika ning pidurdada industrialiseerimist ja kollektiviseerimist. Kuid partei ei kuulanud ühtede ähvardusi ega teiste hädakisa ja läks kindlalt edasi, vaatamata kõigele. Partei teene seisab selles, et ta ei mugandanud ennast mahajäänule, ei kartnud minna vastu voolu ja säilitas kogu aja juhtiva jõu positsiooni. Ei saa olla kahtlust, et ilma säärase visaduse ja vastupidavusega ei oleks kommunistlik partei suutnud kaitsta maa industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise poliitikat.

Kas kommunistlik partei on suutnud õigesti ära kasutada sel viisil loodud materiaalsed ressursid selleks, et arendada sõjatööstust ja varustada Punaarmee vajaliku relvastusega?

Ma arvan, et ta on seda suutnud, ja pealegi suurima eduga.

Kui mitte arvestada esimest sõja-aastat, millal tööstuse evakueerimine itta pidurdas sõjatööstuse arendamist, siis suutis partei ülejäänud kolme sõja-aasta jooksul saavutada sääraselt edu, mis andis talle võimaluse mitte ainult varustada rinnet küllaldaselt hulgal suurtükkide, kuulipildujate, vintpüsside, lennukite, tankide ja laske-moonaga, vaid ka koguda reserve. Sealjuures on teada, et meie relvastus oma kvaliteedilt ei jäänud maha saksa omast, vaid üldiselt isegi ületas seda.

On teada, et meie tankitööstus tootis viimase kolme sõja-aasta jooksul iga aasta keskmiselt üle 30 000 tanki, iseliikuvat suurtüki ja soomusauto. (Tormilised kiiduavaldused.)

Edasi on teada, et meie lennukitööstus tootis sama aja jooksul iga aasta kuni 40 000 lennukit. (Tormilised kiiduavaldused.)

Samuti on teada, et meie suurtükkitööstus tootis sama aja jooksul iga aasta kuni 120 000 igasuguse kaliibriga suurtükki (tormilised kiiduavaldused), kuni 450 000 kerge- ja raskekuulipildujat (tormilised kiiduavaldused), üle 3 miljoni vintpüssi (kiiduavaldused) ja ligi 2 miljonit automaati. (Kiiduavaldused.)

On teada, lõpuks, et meie miinipildujatööstus tootis ajavahemikul 1942. kuni 1944. aastani iga aasta keskmiselt kuni 100 000 miinipildujat. (Tormilised kiiduavaldused.)

Arusaadavalt toodeti üheaegselt vastaval hulgal suurtükimürske, mitmesugust liiki miine, lennukipomme, vintpüssi- ja kuulipildujapadruneid.

On teada, näiteks, et ainult 1944. aastal toodeti üle 240 000 000 mürsu, pommi ja miini (kiiduavaldused) ja 7 400 000 000 padrunit. (Tormilised kiiduavaldused.)

Niisugune on üldjoontes pilt Punaarmee relvastuse ja laskemoonaga varustamise alal.

Nagu näete, ei sarnane see tolele pildile, mida kujutas endast meie armee varustamine esimese maailmasõja ajal, kui rinne kannatas krooniliselt suurtükkide ja mürskude puudust, kui armee sõdis ilma tankide ja lennuväeta, kui iga kolme sõduri peale anti välja üks vintpüss.

Mis puutub Punaarmee varustamisega toiduainetega ja riietusega, siis on kõigile teada, et rinne mitte üksnes ei kannatanud selles suhtes mingisugust puudust, vaid tal olid isegi vajalikud tagavarad.

Nii on lugu meie maa kommunistliku partei tööga perioodil enne sõja algust ja sõja enese kestel.

Nüüd mõni sõna kommunistliku partei tööplaanidest lähemaks tulevikuks. Teatavasti on need plaanid leidnud käsitlemist uues viieaasta-plaanis, mis peab kinnitama lähemal ajal. Uue viieaasta-plaani põhilised ülesanded seisavad selles, et taastada meie maa kannatada saanud rajoonid, taastada tööstuse ja põllumajanduse sõjaeelne tase ja seejärel ületada see tase enam või vähem tunduvas ulatuses. Rääkimata juba sellest, et lähemal ajal kaotatakse kaardisüsteem (tormilised, kauakestvad kiiduavaldused), pööratakse erilist tähelepanu laiatarbekaupade tootmise laiendamisele, töörahva elutaseve tõstmisele kõigi kaupade hindade järjekindla alandamisega (tormilised, kauakestvad kiiduavaldused) ja igasuguste teadusliku uurimise institutide laialdasele ehitamisele (kiiduavaldused), mis võimaldavad teadusel arendada oma jõudu. (Tormilised kiiduavaldused.)

Ma ei kahtle selles, et kui me osutame vajalikku abi meie teadiastele, siis suudavad nad lähemal ajal mitte ainult järele jõuda, vaid ka ületada teaduse saavutused väljaspool meie maa piire. (Kauakestvad kiiduavaldused.)

Mis puutub plaanidesse pikema ajajärgu kohta, siis kavatseb partei organiseerida rahvamajanduse uut võimsat tõusu, mis annaks meile võimaluse tõsta meie tööstuse taseme, näiteks, kolmekordseks, võrreldes sõjaeelse tasemega. Meil on vaja saavutada, et meie tööstus võiks toota iga aasta kuni 50 miljonit tonni malmi (kestvad kiiduavaldused), kuni 60 miljonit tonni terast (kestvad kiiduavaldused), kuni 500 miljonit tonni sütt (kestvad kiiduavaldused), kuni 60 miljonit tonni naftat (kestvad kiiduavaldused). Ainult sel tingimusel võib loota, et meie kodumaa on kindlustatud igasuguste juhuste eest. (Tormilised kiiduavaldused.) Selleks kulub vististi kolm uut viisaastakut, kui mitte rohkem. Kuid seda võib teha, ja me peame seda tegema. (Tormilised kiiduavaldused.)

Niisugune on minu lühike aruanne kommunistliku partei tegevusest hiljutises minevikus ja tema tööplaanidest tuleviku kohta. (Tormilised, kauakestvad kiiduavaldused.)

Teie asi on otsustada, kuivõrd õieti on töötanud ja töötab partei (kiiduavaldused) ja kas ta ei oleks võinud töötada paremini. (Naer, kiiduavaldused.)

Räägitakse, et võitjate üle ei mõisteta kohut (naer, kiiduavaldused), et neid ei tule arvustada, ei tule kontrollida. See ei ole õige. Võitjate üle võib ja tuleb kohut mõista (naer, kiiduavaldused), neid võib ja tuleb arvustada ja kontrollida. See on mitte ainult asjale kasuks, vaid ka võitjatele enestele (naer, kiiduavaldused): saab olema vähem upsakust, saab olema rohkem tagasihoidlikkust. (Naer, kiiduavaldused.) Ma arvan, et valimiskampaania on valijate kohus kommunistliku partei kui valitseva partei üle. Valimiste tulemused aga tähendavad valijate kohtuotsust. (Naer, kiiduavaldused.) Meie maa kommunistlik partei ei oleks palju väärt, kui ta kardaks kriitikat, kontrolli. Kommunistlik partei on valmis võtma vastu valijate kohtuotsust. (Tormilised kiiduavaldused.)

Valimisvõitluses ei esine kommunistlik partei üksinda. Ta läheb valimistele blokis parteitutega. Varematal aegadel suhtusid kommunistid parteitutesse ja parteitusele mõninga umbusuga. See on seletatav sellega, et parteituse lipu taha varjasid end sageli mitmesugused kodanlikud grupid, kellel ei olnud kasulik esineda valijate ees ilma maskita. Nii oli minevikus. Kuid nüüd on meil teised ajad. Parteituid eraldab nüüd kodanlusest barjäär, mida nimetatakse nõukogude ühiskondlikuks korraks. Seesama barjäär ühendab parteituid kommunistidega üheks ühiseks nõukogude inimeste kollektiiviks. Elades ühises kollektiivis võitlesid nad koos meie maa võimsuse tugevdamise eest, üheskoos sõdisid ja valasid verd rinnetel meie kodumaa vabaduse ja suuruse nimel, üheskoos sepiastasid ja saavutasid võidu meie maa vaenlaste üle. Vahe nende vahel on ainult selles, et ühed kuuluvad parteisse, teised aga mitte. Kuid see

on formaalne vahe. Tähtis on see, et nii ühed kui ka teised teevad üht ühist tööd. Seepärast on kommunistide ja parteitute blokk loomulik ja eluline. (Tormilised, kauakestvad kiiduavaldused.)

Lõpuks lubage mul avaldada teile tänu usalduse eest, mida te mulle olete osutanud (kestvad kiiduavaldused, mis ei vaibu niipea. Hüüe kohalt: „Kõigi võitude suurele väepealikule, seltsimees Stalinile — hurraa!“), seades mind üles Ülemnõukogu saadikukandidaadiks. Te ei tarvitse kahelda, et ma püüan õigustada teie usaldust. (Kõik tõusevad püsti. Tormilised, kaua mitte vaibuda tahtvad kiiduavaldused, mis kujunevad ovatsiooniks. Mitmesugustest saali osadest kostavad hüüded: „Elagu suur Stalin, hurraa!“, „Au suurele Stalinile!“, „Elagu seltsimees Stalin — kogu rahva kandidaat!“, „Au kõigi meie võitude loojale seltsimees Stalinile!“)

Nõukogude rahva jõuline usaldusavaldus stalinlikule poliitikale.

Prof. J. NUUT.

NSVL Ülemnõukogu valimistel 10. veebruaril s. a. hääletas kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt ümmarguselt 101,6 miljonit valijat. Registreeritud hääleõiguslikke kodanikke oli valimiste päeval 101,7 miljonit, nendest tegelikult võttis valimistest osa 100,45 miljonit inimest. Kõigis 1339 valimisringkondades on saadikud valitud, kõik need valitud saadikud on kommunistide ja parteitute bloki poolt ülesseatud kandidaadid.

Nõukogude rahva otsus bolševike partei ja Nõukogude võimu poolt teostatud poliitika kohta on seega langetatud. See otsus tähendab nõukogude rahva täielikku usaldusavaldust Parteile ja Valitsusele, tähendab seda, et kõik nõukogude inimesed kiidavad heaks ja võtavad omaks selle selge ja vankumatu joone, mida on pidanud meie riigi ja rahva huvide kaitsmisel seltsimees Stalin. Nõukogude töölised, talupojad ja haritlased toetavad hiiglasliku jõuga stalinlikku tarka ja kaugenägelikku poliitikat, teades, et see on ainuõige poliitika, vastav Nõukogude Liidu ja nõukogude rahva tõelistele ning elulistele huvidele ja vajadustele.

Rahvas on andnud volitusi oma saadikuile. Need volitused on täiuslikud, sest nad tuginevad säärasele jõulisele rahvaenamusele, millele ei saa tugineda ükski parlament ükskõik millises kodanlikus riigis. 99,7% hääleõiguslikest on valimistest osa võtnud, nendest 99,17% on hääletanud stalinliku bloki kandidaatide poolt, seega 99% hääleõiguslikest on avaldanud oma täieliku usalduse ja toetuse stalinlikule poliitikale. See on veenvaks tõendiks sellele, et Nõukogude võim on tõeline rahvavõim, mis vastab rahva tahtele. See on ühtlasi tõendiks, et nõukogude rahvas hindab kõrgelt kõiki neid saavutusi, mida ta on kätte võitnud ja hiilgavalt kaitsnud bolševike partei ja suure Stalini juhtimisel. NSVL Ülemnõukogu valimiste tulemused

näitavad töötava rahva monoliitset ühtlust, nõukogude inimeste raudset tahet vankumatult edasi minna sotsialismi võiduteel, rajada ja arendada õnnelikku ja vaba elu, täis loovat töörõõmu ja tööjõudu. Ka noorim vene Nõukogude Liidu vennasvabariikide peres — Nõukogude Eesti — on valimispäeval andnud selgekujulise ja otsustava vastuse kõigile neile, kes lootsid siin pinda leida tagurliku nõukogudevastase tegevuse arendamiseks. Eesti rahvas toetab nõukogude võimu ja kaitseb teda igasuguste vaenulikkude püüete vastu. Võtku sellest tõsiasiast õppust need vähesed, kes veel asuvad kõhkleva seisukohal, — vastasel korral nad kujunevad viljatuteks olevusteks meie tööühiskonnas.

Kommunistide ja parteitute bloki täiuslik võit Ülemnõukogu valimistel tähistab taastamisviisaastaku hoogsat algust. Sõja ajal rängalt kannatada saanud Nõukogude tööstus ja majandus tuleb lähemal ajal jalule seada nõnda, et ta moodustaks tugeva lähtebaasi meie sotsialistliku suurriigi edaspidiseks väljaarendamiseks ja tugevdamiseks. Töötajate igapäevaste vajaduste rahuldamine küllaldasel määral kujuneb tähtsaks ülesandeks. Kultuurilised üritused ja haridusküsimused, moodustades sotsialistliku ülesehitustöö lahutamata osa, saavad esmajärgulise tähelepanu osalisteks. Teaduslik uurimistöö läheb kõige laiemas ulatuses hooga tõusu teed, nagu seda eriti rõhutas seltsimees Stalin oma ajaloolises kõnes valimispäeva eelõhtul. Hoolitsemine emade ja laste eest, eeskujuliku nõukoguliku hariduse kindlustamine noorsoole — need on meie õilsad ja ülitähtsad ülesanded eelseisvas perioodis. Hoolitsemine Punaväest demobiliseeritute ja meie isamaakaitsjate perekondade eest on kogu nõukogude rahva aukohustuseks. Kogu nõukogude rahva ülimaks eesmärgiks on ja jääb seejuures meie Riigi võimsuse, tugevuse ning julgeoleku järjekindel tõstmine, sest sellest sõltub meie kõikide vabadus, sõltumatus ja heaolu. Sm. Stalin vihjas perspektiivsetele eesmärkidele Nõukogude Liidu industrialiseerimise tõusu suunas järgnevate viisaastakute vältel. Pole mingit kahtlust, et need suurejoonelised plaanid teostatakse kaine järjekindlusega. Bolševistlik energia ja töötempo ning omandatud rikkalikud kogemused tagavad meile sisu edu ja võitu.

Julgelt ja rõõmsalt asub ka Nõukogude Eesti suurte eelseisvate ülesannete juurde. Ees seisab pingeline töö kõikidel aladel. Selles töös on aukoht Nõukogude Eesti õpetajaskonnal ja Nõukogude Eesti koolil. Teadmine, et meie töö toimub töötavate rahvahulkade huvides, vastab nende tahtmisele ja leiab nende laialdast ja absoluutset toetust, tiivustab meid ja kohustab tegema ülimaid pingutusi eeskujuliku edu saavutamiseks. Edasi, seltsimehed, võidukas võitluses meie rahva hüvangu ja järjest parema tuleviku eest! Edasi Lenin-Stalini radadel!

Nõukogude naine 8. märtsil.

HELL MARAN.

36 aastat tagasi otsustas II Rahvusvaheline Naissotsialistide konverents Kopenhaagenis Klara Zetkini ettepanekul hakata pühitsema igal aastal 8. märtsi rahvusvahelise naistepäevana.

See otsus oli ühtlasi üleskutse kõigi rahvaste töötavaile naistele koondada oma jõud võitluseks kapitalismi vastu: see otsus tähendas töötava naise lülitamist võitleva proletariaadi ridadesse, tema täisealiseks ja teadlikuks ühiskonna liikmeks saamist.

Sellest ajaloolisest otsusest peale sai töötavate naiste peanõudeks võtta võrdseil aluseil meestega osa ühiskondliku elu avaldusist nii väärtuste loomisel kui ka riikliku elu juhtimisel ja teadlikult võidelda oma õiguste saavutamiseks ja nende kaitsmiseks.

8. märtsi pühitsemine on sündinud pärast seda mitmesugustel maadel vägagi erinevail tingimusil: kord illegaalselt, terrori ja surve all, kord revolutsioonilise tõusu ja laiade hulkade kaasatulekul.

1913. aastal peeti rahvusvahelist naistepäeva esmakordselt tsaristlikul Venemaal. Päevast osavõtjaid areteeriti ja nende vastu tarvitati mitmesuguseid teisi surveabinõusid, et tõrjuda ja takistada levimast töötavate naiste võitlusriidade koondumist ja teadlikkuse tõusu.

Kuid ükski takistus ei suutnud enam pidada paika. Käsikäes ja külgekülje kõrval töötava mehega asus naine nüüd võitlusse halastamatu imperialismi vastu, kuni oli saavutatud Suure Oktoobrirevolutsiooni võrratu võit.

Nõukogude Liidus ei võitle naine enam oma õiguste ja üheõigusluse saavutamiseks ega nende kaitsmiseks. Tema kodanikuõigused ja nende kaitse on kindlustatud seaduslikul teel. Stalinlikus Konstitutsioonis on öeldud: „Naisele antakse NSV Liidus mehega võrdsed õigused kõigil majandusliku, riikliku, kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel“ (§ 122).

Nõukogude Liidus on naine täisõiguslik ühiskonna liige, teadlik kommunismi eest võitleja ja uue korra ülesehitaja, on aktiivne osavõtja riigi poliitilisest ja ühiskondlikust elust.

Nõukogude kord on kasvatanud uue naise — oma sotsialistlikule kodumaale ennastsalgavalt truu naise-patrioodi. Aktiivne osavõtt kodumaa kaitsmisest, tootmisest, riigi valitsemisest, teadlik kommunistlik suhtumine tööle, mehisus ja vaprus, need on nõukogude naise kõrge sotsialistliku patriotismi peaomadused.

Möödunud raskeil Suure Isamaasõja katsumisaastail sai selgeks kogu maailmale, milliseks on kasvatanud nõukogude kord naise ja kuidas temast on kujunenud võimas tugi oma kodumaale.

Kui palju unustamatuid kangelastegusid sooritasid nõukogude tütarlapsed ja naised, kes snaperitena, tankistidena, sidelastena, lenduritena ja sanitaartöötajaina jne. tegid kaasa kõige ohtlikemaid lahinguid ja täitsid kõige raskemaid ülesandeid.

Nõukogude Liidu kangelase kõrge aunimi on omistatud 50 naisele, nende hulgas Nataša Kovšova, Marusja Polivanova, Valeeria Gnarovski ja unustamatu kangelane-partisan, tütarlaps Zoja Kosmodemjanskaja. Kustumatuid lehekülgi kirjutasid ajaloo lehekülgedele kuulsad Leningradi, Stalingradi, Moskva, Odessa ja Sevastopoli kangelaslikud kaitsjad-naised.

20 kuud kestis kangelaslinna Leningradi piiramine. Tuhanded Leningradi naised ja lapsed surid nälga, kuid need, kes veel suutsid, jätkasid oma tööd, olles sügavasti veendunud Nõukogude Liidu õiguses ja võidus.

Tallinna õpetajad kindlasti mäletavad Leningradi ordenikandjat õpetajat sm. N. A. Bublejevat, kes läinud aastal oma külaskäigul kõneles sellest, kuidas töötasid blokaadi ajal Leningradis koolid, hoolimata sellest, et sageli suurem osa õppepäevast tuli töötada pommivarjendeis. Et see mitte ei muutuks segavaks õppetöö edukusele, kohandati selleks töökavu ja leiti sobivaid meetoodilisi võtteid.

Igaüks seisis oma kohal, oli see mees, naine või nooruk-õpilane ja täitis oma kohustusi kõhklematult, julgelt ja kõigutamatu kindlusega.

Nõukogude naiste teened oma kodumaale osutusid võrreldamatuiks ka tööfrondil tagalas. Selle kohta ütleb sm. Stalin: „Nõukogude naised, kes töötasid ennastohverdavalt frondi heaks, kandsid mehiselt sõjaaja raskusi ja innustasid Punaarmee võitlejaid mitmesugustele kangelastegudele — omavad hindamatuid teeneid kodumaa kaitsmisel.“

Miljonid patrioodid-naised oma kangelasliku tööga tagalas valmistasid teed võidule.

Tehastes tööpinkide juures ja kolhoosi põldudel — igal pool, kust lahkusid mehed Punaarmee ridadesse, asusid naised nende asemele ja võtsid julgelt ning kindlalt oma õlule raske ja vastutava töökoorma.

Juba 1941. a. oktoobris ulatus tööstustes töötavate naiste arv 45%, võrreldes kogu tööliste hulgaga.

Võites kõiki raskusi, omandas suurem osa neist uue spetsiaalala. Endised koduperenaised ja teenistujad asusid kõhklematult tööle sõjatehastes, et valmistada sõjavarustust, kuule, mürske, kuulipildujaid, püsse, tanke ja muud.

Kui Uuralis rekordiliselt lühikese aja jooksul pandi kohale ja ehitati üles sõjavarustuse tehased, siis selle töö juures täitsid suuri ülesandeid naiste käed. Naiste käed aitasid varustada Punaarmee tehnikaga, millele ei ole võrdset kogu maailmas.

Eriti kasvas naiste töö osatähtsus põllumajanduses, kuigi juba ka rahuaastail olid naised saavutanud üldiselt märkimisväärseid tulemusi

tööedukuse tõstmisel ja saagi suurendamisel. Juba enne sõda olid Maria Demčenko, õeste Angelinide ja teiste töövõidud saanud kuulsaks üle maa.

Isamaasõja raskeil päevil said naised aga otsustavaks jõuks põllumajandusliku töö organiseerimisel ja selle läbiviimisel. Siin asusid naised juhtivaile kohtadele ja nende pingne ja üksmeelne töö andis saaki, millega toimus Punaarmee ja tagala pidev, küllaldane varustamine toitainetega.

Kõneldes sellest, milliseks on naine saanud Nõukogude Liidus ja kui suureks on kasvanud see pänus, mille ta on suutnud anda oma kodumaa ja rahva hüvanguks, ei saa märkimata jätta seda suurt meelekindlust ja mehisust, mis kroonib aupaistena nõukogude naist — ema.

Palju kannatusi ja kaotamisvalu tuli üle elada nõukogude emadel; aga saates omi poegi ja tütreid lahingusse nad andsid neile saatjaks vaid ühe soovi ja palve: „Olla väärikas kaitsja oma kodumaale, olla halastamatu ja väsimatu võitleja vihatud vaenlase vastu.“

Kui suurt enesevalitsemist ja üllast meelekindlust väljendasid need emad, kellede lapsed hukkusid fašistide elajalike piinamiste tagajärjel.

Moskva üliõpilase Liisa Šamšikova ema kirjutas pärast seda, kui oli teada saanud oma tütre piinarikkast surmast tuleriidal, tema lahingukaaslasile: „Mul on valus ja raske mõelda tema elu viimaseist silmapilgest, aga mul jätkub mehisust eneses öelda — nii, mu kallid tütar, sa toimisid õieti. Mis sellest, et mu juuksed on läinud halliks ja mu elupäevade arv väheneb mu valust — ma olen u h k e s i n u l e !“

Ka Zoja Komsodemjanskaja ema, kes läinud aastal külastas meie kodumaad, ütles kõneldes oma tütre: „Mu valu aitab kanda see teadmine, et mu tütar hetkeski ei lõõnud kahtlema, et ta lõpuni nii selgesti tajus, mis oli tema õige tee.“

Nüüd, millal miljoneid ohvreid nõudnud sõda on võidurikkalt lõppenud, on nõukogude naine asunud enesestmõistetavalt kogu jõuga meie laastatud ja purustatud linnade, külade ja kodude taastamisele.

Tuletagem vaid meelde kuulsusrikka Stalingradi taastamist, mis algas kohe peale vaenlase tagasilöömist. Siia voolas kokku üle maa mõne kuu jooksul kümnete tuhandete kaupa tütarlapsi ja naisi ja nad panid käed külge igale tööle, õppisid ära uue tööala, kui seda vaja oli — ja seda kõike selleks, et kaotada ülimalt lühikese ajaga sõja jälgi, taastada loomevõimeline, julgesti tulevikku vaatav nõukogude elu.

See teadlik, uljas ja raskusivõitev tööind valitses ja valitseb mitte ainult suurtes kangelaslinnades. Ei, see on omane praegu kogu Nõukogude Liidule, ka meie kodumaale.

Ka meil on raskel sõjaperioodil ja nüüd esimese rahuaasta kestel naised seisnud võrdseina meeste kõrval, on mõistnud ja tundnud oma ülesandeid ja täitnud neid auga. Meie naised töötavad kaasa valitsus-

asutustes, teaduse, kunsti ja kirjanduse alal, nad töötavad edukalt meie põllumajanduses ja tööstustes ja täiendavad innukalt oma teadmisi ning omandavad uusi tööoskusi ja kogemusi.

8. märts 1946. a. on nagu igal aastal ülemaailmne naistepäev. Suur jõudude koondamise ja ülevaatuse päev.

Nõukogude naistele, eesrindlikemaile kogu maailmas, ta on päevaks, mil vaadatakse tagasi tehtud tööle ja saavutusile ja märgitakse ära need suured ülesanded, mis seisavad ees meie suure kodumaa taastamise, ülesehitamise ja ulatusliku arendamise töörohkel teel.

Nõukogude naisel on rõõm neist hulgalisist ülesandeist, sest ta on sirgunud, kogenud ja karastunud möödunud katsumispäevade kestel — ja ta kogeb ja karastub veel, et seista väarikana parimate nõukogude töötajate tohutus tööväes.

75 aastat Pariisi kommuunist.

M. PRAÄTS.

XIX sajandi algupoolel arenev suurkapitalistlik masinatööstus võttis hoogu ka Euroopa mandril, luues aluse uuele tootmisviisile. Selle tagajärjel moodne suurtööstus viis ühiskondliku rikkuse erakordsele suurenemisele. Maksva kapitalistliku korra paratamatu tulemusena langes kasvav ühiskondlik sissetulek valdavas osas kapitalistidele kui tootmisvahendite ainuperemeestele.

Rahva enamik — töötajad — muutusid palgaorjadeks — proletariaadiks. Ajaloo arenguga teelt pühitud feodaalkord vahetas ainult välist kesta — muutus kapitalistlikuks korraks, kuid ekspluateerimine jäi püsima. Seega jäi ka terav vahe ühiskonna kahe kihi — ekspluateerijate ja ekspluateeritavate vahel, jäi sajandite pikkune võitlus peremeeste ja orjade vahel. Järjest teravnev klassivõitlus tõstis esile uue sotsiaalse probleemi — tööliküsimuse.

Euroopa mandririikidest esimesena asus Prantsusmaa suurkapitalistliku arengu teele, millega kaasus proletariaadi kasv, kerkisid ülesse tööliklassi võitlusprobleemid senisest selgemal kujul, mida omalt poolt soodustasid äärmiselt madalad palgaolud ja tööliklassi poliitiliste õiguste jõuga mahasurumine.

XIX sajandi esimesel poolel tekkinud utopistlikule sotsialismile, õiglase ühiskondliku korra unistuste maailmale ei osutatud mingit tähelepanu valitsevalt võimult. Ometi mõjus see kasvatavalt töölikonnale, õpetas neid kriitiliselt suhtuma areneva kapitalistliku ühiskonna eluavaldustesse, mille mõjud läbisid kodanlikku veebruarirevolutsiooni 1848. a. Ajutine Valitsus oli sunnitud arvestama töölikonna nõudeid ajakohaste sotsiaalsete hüüdsõnade osas. Töölikond, arvestamata kodanlike kihtide vastupanu, koges seda 1848. a. veristes juuni-

päevade tapatalgus, mis murdis Pariisi proletariaadi meeleheitliku vastupanu kodusõjas ja surus paljudeks aastateks maha tööliklassi poliitiliste võitluste võimalused.

Sotsialismi rajaja Karl Marx, analüüsinud juunipäevade kaotuse põhjusi, hüüdis lootusjulgelt: „Revolutsioon on surnud — elagu revolutsioon!“

Oma hilisemas töös „Klassivõitlus Prantsusmaal 1848—1850“ Karl Marx kirjutab: „Alles juunikaotus on loonud kõik need eltingimused, mille alusel Prantsusmaa võib haarata Euroopa revolutsiooni initsiatiivi. Alles ristimise kaudu juunis ülestõusnute verega sai trikoloori Euroopa revolutsiooni lipuks — punaseks lipuks!“

Juunipäevad näitasid täie selgusega proletariaadi illusioonidele rajatud võitluse alusetust ja manitsesid juunipäevadele järgneva revolutsiooni karmides tingimustes asuma teadusliku sotsialismi alusele loodud võitlusteede rajamisele.

Mõni aasta pärast juunipäevi asendus Prantsuse II vabariik Napoleon III diktatuuriga. Napoleon III, toetudes sõjaväele ja politsei-aparaadile, tegutses kapitalistide ladvakihi huvides.

Kodanlikud kihid, omamata otsest poliitilist võimu riigis, suunasid kogu oma jõu majanduslikule ja äritsevale tegevusele. Hiiglatempoga kasvas tööstus-, kaubandus- ja pangandusala, asudes väljapaistvale kohale rahvusvahelisel rahaturul. Pariis kujunes kogu maailma suurkapitalistide spekulatsioonide ja elunautimise keskuseks.

Suurkodanluse rikastumine teiste rahvakihtide metsiku ekspluatsioonimise tagajärjel paiskas rahva enamiku vaesestumisse. Tööliste rahapalk ei katnud enam elatismiinimumi vajadusi, ränk tööorjus ja poliitseiilik-bürokraatlik režiim rõhus enamalt töölikkondadele; talupojad ägasid raske maksukoormuse all; väike-ettevõtjad ruineerusid suurkätiste võistluse tulemusena. See kõik lõi uue soodsa pinna proletariaadi revolutsiooniliseks tegevuseks pärast juunipäevi, äratas töölikkonnas vajadust otsida uut väljapääsuteed.

Prantsusmaa tööliikumises tekkis kaks voolu: prudonism ja blankism. Proudhon prudonismi esindajana eitas tsentraliseeritud riigivõimu, otsis seadusandluse kaudu võimalikku kokkulepet proletariaadi ja kodanluse, töö ja kapitali vahel, milleni Proudhoni arvates võidi jõuda ilma poliitilise revolutsioonilise võitluseta, streikideta ja töölikklassi poliitilistest võitlustest osavõtuta.

Blanqui suund proletariaadi võitluses seisib marksismile lähemal, pidades poliitilist võitlust töölikklassi peamiseks ülesandeks. Ometi eitas blankism pikka ja hästikaalutud organisatsioonilist ettevalmistust revolutsioonile, vaid pidas revolutsiooni põhilisteks teostajaiks üksikuid julgemaid esindajaid proletariaadi seast, kes suudaksid hoida võimu seni, kuni liitub nendega kogu rahvahulk.

Tööliikumine Prantsusmaal võttis hoogu. 1864. aastal võeti osa I Internatsionaali asutamisest, kutsuti ellu Pariisi sektsioon. Sektsioon

võttis töölisliikumise juhtimise Prantsusmaal enda kätte: korraldati terve rida suurstreike, asutati kooperatiive ja töölisühinguid. Prantsusmaa tööliiskonna revolutsiooniline liikumine elustus jälle pärast pikka põuda.

Üldine rahulolematuse laine valitseva bürokraatliku režiimi vastu läbis ka väikekodanlikke kihte, liberaalset haritlaskonda ja osaliselt talupoegkonda, mis tunduvalt õhnestas juba pehkinud monarhia alusmüüre. Prantsusmaa elas revolutsioonieelses õhkkonnas, kus töölised lootsid valla päästa sotsiaalse revolutsiooni jõud, muuta Prantsusmaa kogu Euroopa revolutsiooni tuletlunglaks. Ometi ei omanud Prantsusmaa tööliiskond tol ajastul veel kõiki eeldusi revolutsiooni edukaks läbiviimiseks ja revolutsiooni teel saavutatud võimu hoidmiseks, kuna tööliismassid ei omanud küllaldast ettevalmistust, kogemusi ega vilumust ulatuslikuks riigiaparaadi korrastus- ja valitsemistööks. Vähe tunti tol ajal Marxi õpetust proletaarset revolutsioonist ühtse eesrindliku teooriaga relvastatud massipartei juhtimisel.

Napoleon III keisririigi saatuse otsustas ühiskonna ajalooline arenguseadus. Mais 1870 korraldati rahvahääletus monarhistliku parlamendi valimisteks nn. „liberaalne komöödia“, millega saavutati küll rahva nõusolek peamiselt talurahva häälte arvel, kuid poliitilised keskused eesotsas Pariisiga mõistsid hukka selle rahva sammu. Pariisi töölised, toetatuina I Internatsionaali sektsioonist, nõudsid oma manifestis „demokraatlikku ja sotsiaalset vabariiki“.

Napoleon III sattus ka vastuollu välispoliitilises olukorras Itaaliaga ega suutnud ära hoida Preisimaa juhtimisel Põhja-Saksa liidu loomist.

Viimase meeletliku väljapääsuteena üldisest ummikust Napoleon III kuulutas 1870. a. Põhja-Saksa liidule sõja, et võimuga päästa keisririigi kokkuvarisemist. Sõjaliselt ja diplomaatiliselt ettevalmistamata samm tõi juba poolteise kuu jooksul keisririigi täieliku kokkuvarisemise. 4. sept. 1870. a. kuulutati Pariisis välja vabariik, millises sündmuses proletariaat etendas juhtivat osa. Ometi ei suutnud tööliiskond takistada Ajutise Valitsuse koosseisu kodanlike rühmituste satumist. Nii võttis Ajutise Valitsuse peaministrina riigivõimu oma kätte monarhistlik kindral Trochu, kes pidas sõja lõpetamist võimalikuks ainult rahu sõlmimisega sakslastega.

Revolutsiooniline pingsus tööliiskonnas üha suurenes, kuna Ajutine Valitsus mingil määral ei täitnud nende lootusi. Internatsionaal oma üleskutses Saksa-Prantsuse sõja puhul hoiatas Prantsusmaa tööliiskonda kutsumast välja revolutsiooni olemasolevatel tingimustel, andis nõu teostada tööliisklassi põhjalikku ettevalmistust ja organiseerimist revolutsiooniks vabariikluse pinnal.

Oma põhiliselt iseloomult stiihiliselt tõusev Prantsusmaa tööliiskond ei mõelnud palju juhtiva partei organiseerimise vajadusele, vaid rahuldus Pariisi 20 ringkonnas loodud valveloleku komiteedega, kes saatsid

esindajad nn. 20 ringkonna keskkomiteesse. See keskkomitee seadis tööliskonna nõude Ajutise Valitsuse ette. Uldiseks ja kategooriliseks muutus tööliste poolt relvade saamise nõue, millele Ajutine Valitsus tahes-tahtmata pidi järele andma. Nii moodustus töölisklassist sõjaline jõud — rahvuskaart. Saksa sõjaväed alustasid Pariisi piiramist (18. sept. 1870). Niisuguses olukorras Ajutine Valitsus tundis tõsist hirmu „sisevaenlase“, s. o. relvastatud töölismasside ees. Tööliste vahekord jõuka kodanlike kihtidega järjest halvenes, mida suuresti mõjutas tööliste nõuded korteri-, toidu- ja kütteolude parandamise kohta, nõuded vaimulike rindele saatmise ja nendele palga maksmise katkestamise kohta, kirikute kasutamist rahvakoosolekute korraldamiseks.

Eriti nõudsid Pariisi proletaarlikud ja väikekodanluse massid Pariisi kommuuni loomist, s. t. ülelinnalise linnanõukogu organiseerimist üldise valimisõiguse alusel teostatavate valimiste teel.

Tööliskond alustas otsest revolutsioonilist võitlust Ajutise Valitsuse vastu, mida saatsid laiaulatuslikud massdemonstratsioonid. 31. okt. rahvuskaartlased tungisid Pariisi raekotta, vangistasid valitsuse ja moodustasid eesotsas Blánqui'ga rahvapääste-komitee. Ent ülestõus suruti maha järgmisel päeval liinivägede poolt.

Pariisi tööliskond elas üle järgnevail päevil raskeid kannatusi. Saksa vägede poolt piiramine jätkus. Alalised pommitamised nõudsid palju inimohvreid. Nälg ähvardas kogu Pariisi. Kõik see ei kõigutanud liikumapääsenud rahvamasside revolutsioonilist jõudu. Eitav suhtumine Ajutise Valitsuse kohta süvenes 28. jaanuaril 1871. a. Bismarckiga sõlmitud vaherahu tõttu, mille tagajärjel Pariis kapituleerus. Uue valitud rahvuskogu etteotsa astus kaval, võimuahne intrigaan Thiers, Pariisi kommuuni reetur, Pariisi tööliskonna hukutaja. Thiers määras oma asukohaks Versailles, mis sai tagurliku valitsuse võimsaks kantsiks.

Thiers'i valitsuse rahupoliitika tulemusena loovutati Saksamaale Elsass-Lotring ja koormati prantsuse rahvast 5-miljardilise kontributsiooniga. Hiigla massdemonstratsioonid avaldasid rahva kõige ägedamat meelepaha selle rahvuskogu sammu vastu. Thiers'i valitsuse autoriteet Pariisis langes miinimumini.

Uhelt poolt revolutsiooniline Pariis. teiselt poolt tagurlik Versailles muutsid äärmiselt pinevaks ja välditamatuks konflikti mõlema jõuühiku vahel.

Kodanlike kihtide huvides teotsev Thiers otsis võimalusi võtta relvad rahvuskaartlastelt ja suruda maha töölismasside liikumine. Ta mobiliseeris selleks otstarbeks Pariisi toodud sõjaväeüksused, umbes 30 000 sõdurit, ja asus ise 15. märtsil 1871. a. Pariisis teostama ettekavatsetud samme. Oöl vastu 18. märtsi ilmusid kõikjale Pariisis valitsuse üleskutsed-müürirehed, kus süüdistati üldise olukorra raskustes mingisugust salakomiteed, kes tahab vägivaldselt haarata võimu oma kätte. Üleskutse nõudis süüdlaste areteerimist ja kohtu kätte andmist, Parii-

sis varastatud suurtükkide arsenali tagasi andmist. Pariisi rahvamassid vastasid sellele üleskutsele hiiglajõulise hooga. Revolutsiooni keeris oli alanud ja seda ei pidanud enam mingi võim. Thiers oli sunnitud põgenema kabuhirmus tagasi Versailles'sse, temaga koos terve valitsus.

18. märtsi õhtuks oli kogu Pariis töötavate masside valduses. Kõikjal lehvisid punased võidulipud.

Oli saabunud maailma ajaloos esimese proletaarse revolutsiooni päev — 18. märts 1871 — Pariisi Kommuuni algust tähistav päev!

Inimkond ei unusta ialgi Pariisi Kommuuni — 1871. a. kangelaslikku eepost! Neil ajaloo unustamatuil päevil Pariisi töölistkond näitas enneolematut kangelaslikkust, kaitstes kommuuni, tööliste diktatuuri riiki.

Pariisi Kommuun 18. märtsist — 28. maini 1871. a. on esimene proletarne revolutsioon maailma ajaloos, esimene katse kehtestada proletariaadi diktatuuri. 18. märtsi hommikul Pariis äratati kui kõuehäälel hüüdega: „Elagu Kommuun!“

Kommuuni koosseisu kuulus I Internatsionaali 23 liiget, peamiselt blankistid ja prudonistid. Uldse valiti kommuuni 86 saadikut, neist 23 töölist. Valimised toimusid 26. märtsil, kaunil kevadpäeval, mil Pariisi rahvas oli otsekui joobunud uhkusest ja rõõmust revolutsiooni puhul. Valitud 86 saadikust panid järgmisel päeval oma volitused maha kodanlikud elemendid, millega kommuuni liikmete arv langes 65-le. Need olid tõelised töötava rahva esindajad, töölised, haritlased ja teenistujad, kes tulid võimu juurde rahva alamkihtidest. Need andekad organisaatorid, masside juhid, kartmatud võitlejad olid valmis andma oma elu kommuuni eest. Pariisi töölistkonnal ei olnud marksistlikku parteid, seega ei omanud kommuun kindlajoonelist sotsialistliku teooriaga varustatud juhtimist ega masside jõureserve arvestavat revolutsioonilist võitlustaktikat.

Omamata selget ja kindlat poliitilist joont tähtsamais aktuaalseis küsimustes kommuun tegi rea vigu. Kommuuni sõjaline jõud — rahvuskaart — allus otseselt oma keskkomiteele, mis tunduvalt takistas ühtset kommuuni juhtimist.

Parandamatu viga tehti ka sellega, et ei alustatud otsekohe otsustavat võitlust kodanliku valitsusega ja lubati temal oma sõjalised jõud Pariisist välja viia, mis oli ühtlasi saatuslikumaks veaks Pariisi töölistvalitsusele. Thiers'il oli küllaldaselt aega organiseerida tugevajõulist vastasarmee, missugune mai keskpaiku ulatus juba 120 000 meheni. Thiers'i kogenud väljaõppega sõjavägi oli eriti hästi varustatud suurtükkidega, millega polnud võimeline võitlema Pariisi suurtükivägi.

Kommuun ei läinud küllaldase otsustavusega vana kodanluse riigi-aparaadi lõhkumisele. Suur viga tehti finantspoliitika osas — ei nationaliseeritud Prantsuse Panka, jättes seega vaenlase kätte kogu majanduselu tähtsaima närvi. Pariisi pangast sai kodanlik valitsus tohutuid summasid võitluse ettevalmistamiseks kommuuni vastu. „See oli suurim viga,“ kirjutas Engels, „pank Kommuuni kätes — sel oli suurem

tähtsus kui 10 tuhandel pantvangil. See oleks sundinud kogu Prantsuse kodanlust survet avaldama Versailles' valitsusele, et sõlmitaks rahu kommuuniga."

Kommuun ei loonud ka võitlusorganit kontrrevolutsiooniliste olluste vastu. Ei mõistetud vajadust, et vaenlaste suhtes tuleb teostada revolutsioonilist vägivalda.

Pariisi Kommuun kujutas endast senitundmatut uut tüüpi töölisriigi eripärast vormi, olles esimeseks proletariaadi diktatuuri katseks. Seni teostunud kodanlikud revolutsioonid jätsid riigi struktuurilised ja organisatsioonilised alused üldiselt endiseks. Võimuhaaranud proletariaat aga ei saanud leppida senise riigimasinaga, vaid purustades vana pidi ehitama üles uut tüüpi riikliku võimu organid. Marxi väljendusel Pariisi Kommuun kujutas endast „töölisklassi valitsust, toetva klassi ja omastava klassi vahel peetava võitluse resultaati, lõpuks avastatud poliitilist vormi, mille piires võis teostuda töö majanduslik vabastamine."

Kommuuni, uut tüüpi riigi üheks aluseks oli kõigi valitsevate organite ja ametiisikute valitavus rahva poolt üldise demokraatliku valimisõiguse alusel. Valitud rahvaesindus oli vastutav rahva ees. Erinevalt kodanlikest riigivormidest ei olnud kommuunis eraldatud seadusandlik võim täidesaatvast võimust. Täidesaatev võim teostus kommuuni liikmete seast valitud erikomisjonide kaudu, millega juurteni lõigati ära ainuisikulise võimu tekkimise võimalused.

Esmajärjekorras asuti töötavate rahvahulkade eluliste vajaduste rahuldamisele. Märtsi lõpul antud dekreediga vabastas kommuun korteripidajad üüride maksmisest, hiljem jagati peavarjuta jäänud kodanikele tühjaks jäänud kodanlaste korterid. Lükati edasi võlakohustuse tähtajad kolme aasta võrra.

16. aprilli dekreet andis mahajäetud tööstused tööliste artellide käsutusse. Seega tööstustöölised asusid ise juhtivale kohale tootmisprotsessis, muutusid tootmisvahendite peremeesteks. 20. aprilli dekreediga keelati öötöö pagaritööstuses. Järgnev dekreet reguleeris tööpalku, keelates tööliste ja teenistujate palkadest trahvirahade mahaarvamist.

22. aprilli dekreediga anti välja uus kohtukorralduse seadus, mille alusel kehtestati kõigile võrdne ja ühtne kohus, ja kusjuures kohtunikud olid rahva poolt valitavad. Vandekohtunikeks võisid olla ainult rahvuskartlased.

Erakorralisi kohtuid poliitiliste vaenlaste vastu võitlemisel rakendas kommuun harva, osutades liigset pehmust klassivaenlaste vastu.

Olulisi ja suure tähtsusega reforme teostas Pariisi Kommuun hariduslikul alal. Teostati sunduslikku, ilmlikku ja tasuta algharidust. Kool vabastati kiriku vahelesegamisest. Õppeainete aluseks oli loogika seadused ja positiivsete teaduste saavutused. Rahva kultuurilise taseme tõstmiseks organiseeriti suurel arvul lugemislaudu ja raamatukogusid.

Laiadele rahvahulkadele korraldati kommuuni ajal teatrietendusi, massikontserte jne., milledest osavõtt oli rohkearvuline. Säilitati muuseumid ja teised kultuuriaarded.

Rasketes sõjalistes tingimustes, alalise pommituse all kommuun oli suletud kitsasse piiratud kindlusse, olles võimetu looma sidemed provintsidega ja Prantsuse talupoegade arvukate hulkadega.

Rahvuskogul eesotsas Thiers'iga jäi vaba voli levitada ülemaaliselt ägedat hirmu kommuuni vastu. Thiers'i mürGINE propaganda võõrutas talupojad kommuunist või tegi nad kommuuni vaenlasteks. Kõige selle tagajärjel 1871. a. sotsiaalne revolutsioon ei suutnud luua tööstusproletariaadi ja kehviktalupoegade võimsat ühisrinnet, kui peamist eeltingimust revolutsiooni õnnestumiseks.

Versailles' ülekaalukad väed tungisid 21. mail Pariisi kindluste ringist läbi. Pariisi proletariaat asus surmapõlgavale võitlusele tänavbarrikaadidel ülekaalukate liinivägede vastu.

Relvastatud proletaarlaste hulgad uskusid piiritult võidusse, sest nad võitlesid oma vabaduse, oma õnne, oma aja kõige eesrindlikuma idee — Kommuuni eest!

Prantsuse ajaloolane Lissagaray kirjutas: „Idee kattis oma laiade tiibadega kõik pataljonid. Nad sammusid püstipäi, säravate silmadega, uhke naeratus huulil. Kodanlane keeldub võitlemast ja ütleb: „Mul on perekond.“ Tööline vastab: „Ma võitlen oma laste eest!“

Kartmatult ja ennastohverdavalt võitles Pariisi barrikaadidel töölistega rindreas intelligents, meestega kõrvuti naised. Vaese talupoja tütar, rahvakooliõpetaja Louise Michel juhatas barrikaadidel naissalka. Uleskutses „Pariisi naiskodanikele“ on öeldud: „Pariisi pommitatakse, Pariisi piiratakse... kuulete kahurite müra ja pasunat, mis kutsub võitlusele? Relvade juurde! ... Meie, Pariisi naiskodanikud, suure revolutsiooni nende naiste järglased, kes töid Louis XVI Versailles'ist vangina — meie, emad, naised ja õed, kas me võime edasi taluda, et meie lapsed ja mehed tapaksid üksteist meie orjastajate tujude järgi! Naiskodanikud, otsustav tund on tulnud. On aeg teha lõpp vanale maailmale, me tahame olla vabad! ... Oleme valmis kaitsma meie vendi ja maksma kätte nende eest, — Pariisi väravate juures, eeslinnades või barrikaadidel — kas see ei ole ükskõik? ...

Ja kui meie vendadel ei jätku relvi ja tääke, meile jäävad veel sõiduteed, et kividega lõmastada reetjad!“

Kommuuni raskeil võitlushetkedel astus julgelt surmale vastu 62-aastane kommunaar Louis Delécluze, kes kogu oma elu andis revolutsioonile, teades, et verest võrsuvad kättemaksjad. Pariisi vaese teinija poeg Teophile Ferret juhatas julge mehisusega kommunaaride viimaseid kaitsepositsioone. Surmamõistetuna Ferret rahulikuna ja ennastvalitsevana sundis imestama isegi vaenlast. Ta lõpetas oma kõne kohtuprotsessil sõnadega: „... iialgi ei hakka ma päästma elu argusega. Ma elasin vabana ja suren vabana!“

Pariisi kommuuni kangelaste hulgas omasid väerika koha liikumise innustajad Eugene Varlin, Raoul Rigaud, Gustave Flourens, Charles Deléscluze jt.

7 päeva kestnud sangarlikus lahingus uputati julma pealetungiga verre vabad Pariisi töölised — 28. V 1871. a. langes viimane barrikaad, mida ainuüksi kaitses 15 minuti jooksul üksainus tundmatu kommuunar.

Algas halastamatu arveteõidendamine ellujäänud kommunaaridega ja nende perekondadega. Thiers'i sõjakohtul tuli sel ja järgnevail aastail teha üle 50 000 kohtuotsuse Pariisi Kommuuni asjus.

Sellega püüdis Pariisi kodanlus igavesti hävitada Pariisi Kommuuni, 72 päeva kestnud esimese maailma töölisklassi võitlussaavutused.

Veel Pariisi verise nädala meelegeitliku võitluse ajal ütles Karl Marx 23. mail I Internatsionaali üldnõukogus: „Kui Pariisi Kommuun purustatakse, siis võitlus ainult lükkub edasi! Kommuuni põhimõtted on igavesed, neid ei suudeta hävitada, nad tõusevad ikka ja uuesti päevakorrale, kuni töölisklass on saanud vabastuse.“

Pariisi Kommuuni esimese tõelise töölisvalitsusena, proletariaadi revolutsiooni diktatuurina andis innustavat jõudu klassivõitluse edasistel aegadel töötava rahva võitlustele kapitalismi vastu. Pariisi Kommuuni pool alustatud tee on kõigi töötajate poliitilise ja majandusliku vabastamise tee. „Ja selles mõttes on ta surematu,“ üles Lenin.

Marx, Engels, Lenin ja Stalin kasutasid kõiki kommuuni õppetunde kogemuste läbitöötamiseks proletariaadi diktatuuri kohta. Sm. Stalin kõneldes Nõukogude Vabariigist kui töölisklassi poliitilisest võimust, mille juures sotsialism peab võitma, ütles: „Pariisi Kommuun oli selle vormi eoks, Nõukogude võim on ta arenguks ja viimistluseks.“

Suur Isamaasõda näitas maailmale selgemalt kui kunagi varem Pariisi Kommuuni kogemuste õiget rakendamist Nõukogude süsteemis võitluses fašistlike barbarite vastu. Leningradi, Stalingradi, Moskva, Rostovi jt. Nõukogude linnade kangelaslikus võitluses tasuti sajakordselt arved Pariisi Kommuuni barrikaadidel langenud vendade eest. Meie Tööliste ja Talupoegade Punaarmee, oma ajaloolise venna, vaprate Pariisi rahvuskaartlaste järeltulija, vabastas kogu maailma fašistlikust painajast, andes ka Prantsuse töötavale rahvale uuesti võimaluse asuda demokraatia selgetele teedele, kutsuda välja oma rahva ja maa tahet.

Thiers'i ja tema järeltulijate prantsuse fašistide vägivalla aeg on lõpetatud. Elsass-Lotring kuulub jälle Prantsusmaale.

Friedebert Tuglase elust ja loomingust.

BERNARD SÖÖT.

1905. a. revolutsiooni järelaja esilekündivaim novellist ning kriitik Friedebert Tuglas on pärit Lõuna-Tartumaalt, kus ta sündis 2. märtsil 1886. a. Ahja mõisas peenpuusepa pojana ja veetis oma lapsepõlve. Ahja sotsiaalne ning perekondlik elu, maastik ning inimesed (mida Tuglas kirjeldab üksikasjaliselt oma romaanis „Väike Illimar“) on jätnud kirjaniku loomingusse sügavaid jälgi. Tuglase vanemad olid vaatamata väheesele haridusele kirjandusehuvilised ja omasid oma aja kohta üsna palju raamatuid. Kuigi see noorele Tuglasele kättesaadav kirjandus ei olnud lapsekohane, vaid peaaegu ainult õpetlik-tõsist laadi, sai tast 9-ndast eluaastast peale kirglik kirjanduselugeja. Esimesi põhjapanevamaid muljeid sai ta selliseist raamatuist, nagu kaks aastakäiku „Meelelahutajat“, Kreutzwaldi „Kilplased“, C. R. Jakobsoni „Kolm isamaa kõnet“ jt. 1895. aasta kevadel kolisid Tuglase vanemad Tartu ja Võrumaa piiril asuvasse Tamme mõisa kõrtsipidajaiks, kust nad paar aastat hiljem läksid üle Kirepi mõisa. Isa võttis enesele seal karjaravitseja koha. Kuna kõrts täitis tolle aja oludes nagu mingit rahvamaja osa, kus käidi koos ka lihtsalt meelelahutuseks, et koos klaarida maailma asju ja siunata saksu, siis on küllalt põhjendatud, kui Tuglas ütleb: „Vana Janssen nimetab veskituba oma rahvaelu ja -keele tundmise ülikooliks. Mina võiksin sedasama kõrtsitoast öelda“ („Noorusmälestused“). Tammel möödusid Tuglasel suved karjas käies, mis andis talle võimaluse maaeluga lähemalt tutvuda kui kunagi varem või hiljem. Seal alustas Tuglas teisel talvel ühtlasi ka kooliskäimist Maaritsa venekeelses kihelkonnakoolis ja jätkas järgmisil aastail oma õpinguid Uderna ministeeriumikoolis (1897—1901). Juba kolmandal koolitalvel tegi Tuglas vene keele õppimises nii suuri edusamme, et võis vabalt lugeda vene klassikuid, kelle väärtuslik looming oli noorele kirjandusehuvilisele nagu uue maailma avastamiseks. Puškini voluvad eluliselt-värsked värsid, Gogoli klassikaline proosa, Lermontovi tundeküllus ja lihtsus jätsid alatiseks meeldesöövivaid elamusi.

1901. a. algul asus Tuglas koos vanematega, kes olid mõisateenistusest tüdinud, Tartusse ja jätkas seal oma õpinguid 4-klassilises linnakoolis (1901—1903). Ühtlasi algasid nüüd Tuglase rahutud kirjanikkujukunemise aastad, mida iseloomustab rännukirg, erakordne andumus kirjanduse lugemisele, aga ühtlasi ka haruldaselt rohke, palavikuline omalooming. See alistus loetud lektüüri eeskujudele, kaldus sensitiivseisse liialdustesse kord romantika, kord naturalismi suunas, kuid arenes silmanähtava kiirusega ja leidis juba 1901. a. peale ka trükis avaldamist. 1902. aastast on pärit Tuglase noorpõlve loomingu populaarsem, realistliku põhitooniga humoristlik rahvaelukujutus *Hunt*, kus anekdoodiliselt naeruvääristatakse usulist pimedust ja osutatakse ka selle varjus lokaalile pahedele ning nõrkustele. 1903. a. loomingut

iseloomustab aktiivne reageerimine päevasündmustele „Postimehe“ joonealustes kümnekonna kirjutusega, kus groteskse käsitlesega väljendati kaudset protesti muu seas baltisaksluse majandusliku ainuvalitsuse ja hariduselu õiglusetu ning juhmi juhtimise vastu. Samast aastast on pärit *Asuja*, kus tavalisest tasakaalukamas realismis sõnastuses kujutatakse idealistlikus laadis mõisatöölise visalt edasipüüdlikku iseseisvusetatelu. Teos meenutab Juhani Aho vastavate laastude sisu ja väljendusviisi.

Linnakooli lõpetas Tuglas eksternina 1903. a. kevadel, sest osavõtu pärast Mihkel Veske mälestusõhtust, kus ta esines M. Veske mälestusele pühendatud oodiga, oli tal tulnud pool aastat enne kursuse lõppu koolist välja astuda kui keelatud rahvuslikust aktsioonist osavõtjal.

1904. a. sügisel astus Tuglas Hugo Treffneri eragümnaasiumi, et edasiõppimist jätkata, kuid sai seal töötada ainult ühe õppeaasta 1905. a. revolutsiooni puhkemise tõttu. Vaatamata revolutsioonieelsele rahutusile jätkas Tuglas oma õpingute kõrval kogu aja intensiivset kirjanduslikku loomingut.

Vene kirjaniku Korolenko novell „Mets mühab“ inspireeris 1905. a. algul talle ta esimese ulatuslikuma uusromantilis-sümbolistliku teose *Jumala saar*, kus noore Tuglase revolutsiooniromantika otsis, küll veel alles ebateadlikult, uudset kujundiküllast ning müstikasse peituvat tõlgitsust. Kuid see on igatahes progressiivne, ülestõusumeeleolu sisendav sümboolika, kui Tuglas ses teoses ütleb:

„Tuld, sädemeid on tarvis kõigisse suurtesse tukkuvatesse soodesse! ... Torglad mu kodumaa pinnal, kunas tuiskavad üle teie sädemed, kunas leegitseb teis kõik mäda ja vana ning tõusevad aastasadasid uinuvad vaimud?! ... Siis kangutavad, murravad ja väänavad punetavate nägudega mehed sõrrusuitsus ja kaugete Torglate taha kostavad nende kirveste hoobid ning töölaul.“ Trükki pääses *Jumala saar* alles paar aastat hiljem.

Pärast õppetöö lõppu tegi Tuglas 1905. a. varasuvel Narva ja Peterburi kaudu oma esimese reisi Soome, oli haaratud sealseist vabamaist oludest ja julgest protestimeeleolust tsarismi surve vastu. Samal ajal ilmus Soomes Suitsu „Elu tuli“, mille revolutsiooniroantikale Tuglas kõige innustunumalt kaasa elas. Tulnud tagasi Tartusse ja juhtinud seal *Noor-Eesti I* albumi ilmumist, satub Tuglas varsti poliitiliselt jälitatawaks. Tast kujuneb nüüd aktiivne revolutsionäär, kes võtab osa rahva koosolekuist ja töölisdemonstratsioonest. Revolutsiooni puhkemise järel ta tegutseb innustunud agitaatorina, kutsudes rahvast üles riigivõimu, härrastekirikku ja mõisade vägivalla vastu. Ühtlasi teeb Tuglas sel ajal proklamatsioone, mässuvesteid ja võitluslaule. Viimastest on saanud üldtuntuks tõlkelaul „Julgesti, vennad, nüüd tööle!“ Detsembris Tuglas vangistatakse Tallinnas valdade saadikute koosolekust osavõtu pärast ja paigutatakse Toompea vanglasse, kust ta vabaneb

1906. a. veebruaris. Revolutsiooni nurjumisele järgnenud tsaarivõimude ja mõisnike julma võimutsemise tõttu oli olukord aga nii võrd ohtlik, et Tuglasel tuli asuda maapakku, kuhu ta jäi 11 aastaks. Selle aja kestel ta elas mitmel pool välismaal. Riskides tabamisohuga ta käis vahetevahel salaja ka Eestis.

Tuglas peatus kõigepealt kolm aastat Soomes, elades peamiselt Helsingis, kus ta koos Noor-Eesti samahuviliste rühmakaaslaste kirjanike ja kunstnikega tegi läbi murrangu elu tegelikkusest eemaldumise, esteetismi ja individualismi harrastamise suunas. Elu poliitilise pagulasena muutub Helsingis aga järjest ohtlikumaks, mistõttu Tuglas peitub ajutiseks Ahvenamaa saarestiku üksindusse. Aastail 1909—14 muudab Tuglas alatasa rahutult oma asukohta. Ta veedab järgemööda viis talve Pariisis, reisib a. 1910 Itaaliasse, kus ta satub äärmiselt ainelisse kitsikusse. 1913. a. teeb Tuglas reisi Hispaaniasse. Suved veedab ta peamiselt Soomes, peatudes mitmel puhul Ahvenamaal.

1917. a. märtsi lõpul (u. k. järgi) sõidab Tuglas pärast 11 a. kestnud maapagulaselu Eestisse ja asub elama Tartusse, kuhu jääb peatuma kogu kodanliku vabariigi ajaks, tehes ainult vahetevahel reise välismaale (näit. 1928. a. Põhja-Aafrikasse). Sel ajajärgul Tuglas spetsialiseerub järjest enam kirjandus- ja kultuurilooliste uurimuste alal ja ta ilukirjanduslik looming, küllastudes fantastikast ning sümbolismist, hakkab pärast teatavat kriisijärku jälle eelistama realistlikku käsitusviisi.

II Maailmasõja aastad mööduvad Tuglasel raskeis tingimustes. Pärast saksa okupatsiooni lõppu nimetab 1944. a. sügisel ENSV Valitsus Tuglase Tartu Riikliku Ülikooli professoriks kirjandusloo kateedri.

*

Tuglase noorusloomingust, mida iseloomustavad erisuunalised ning ristlevad sisulised kui ka vormilised katsetused, on oma progressiivse, revolutsiooniliselt häälestatud ideestiku ja tõsielu kajastava realistliku käsitlusega kõige hinnatavam jutustus *Hingemaa* (1906), mis ilmus Tuglase esimese eri raamatuna. Autor jälgib siin täiel määral E. Vilde rajatud kriitilise realismi traditsioone.

Teose peategelase, noore, kohta otsiva maaõpetaja kaudu propageerib autor kõigepealt mõtet, et kogu maa õpetajas- ja haritlaskond peaks organiseeruma, et ühiselt kogu oma jõud pühendada „pimeduses ohkava rahva“ harimiseks. Iga maakooli peaks tegema valla südameks, rahva koosolekute, seltsielu, raamatukogude ja kursuste keskuks. Uhtlasi näitab Tuglas asjaliku andmestiku esitamisega, kuidas mõisnik ja temaga liituv kirikuõpetaja ekspluateerivad armutult maa-öalist. Revolutsioonist osavõtu tagajärjeks on, et „vabadust ja val-

gust" taotlenud maaõpetaja saadetakse kaugele asumisele ja maatööline-mõisakantnik saab „viimaks ometi maad, ometi kord!

Seitse jalga pikkusele,
neli jalga lai . . .

Ei, ei, kes neile niipalju maad andis: neid aeti kolm meest ühte hauda" — See on jutustuse mõjukas, õnnestunud, iroonilise puántiga lõpplahendus.

Oma aktuaalse, laiemate rahvakihtide huvisid teeniva rahvaliku käsitlesega sai *Hingemaa* revolutsiooni-järgseil aastail eriti populaarseks teoseks, kuid tolelaegsed valitsusvõimud panid raamatu keelu alla.

Oma noorusloomingu realistlikku laadi jutud („Asuja“, „Hingemaa“, „Hunt“ jt.) avaldas Tuglas hiljem teoses *Liiva kell I* (1919, uusromantilis-sümbolistlikud revolutsiooni- ja reaktsioonija meeoleolusid väljendavad jutustused ja novelletid („Jumala saar“, „Talvine tuul“, „Meri“ jt.) aga teoses *Liiva kell II* (1920). Viimastest on hinnatavam eriti Toompea vanglas skitseeritud laast „Meri“, kus Tuglas väljendab kõige kaasakiskuvama pateetilise hoogsusega oma revolutsiooniromantikat.

Revolutsiooni nurjumisele järgnenud reaktsioonaaastate mõjust on tingitud, et Tuglas oma järgnevas loominguus võõrdub revolutsioonilisest liikumisest ja võtab omaks dekadentide üldtuntud loosungi: kunst kunsti pärast! See avaldub kõigepealt ilmekalt Tuglase esimeses kirjanduskriitilises artiklis *Eduard Vilde ja Ernst Peterson* (Noor-Eesti album III, 1909), ja novellikogus *Kahekesi* (1908), mis hiljem (1913) ilmub mõne lühipalaga täiendatult pealkirja all *Õhtu taevas*. Siin avaldatud novellidest on omas laadis esileküündivamad eriti *Suve öö armastus* ja *Toome helbed*. Neis on Tuglas võtnud ensele ülesandeks armastuspsühholoogia kujutamise mitmes erivariatsioonis, jälgides selle paljusid avaldusvorme ning erivarjundeid. Sündmustik on suletud täiesti väljapoole igasugust ühiskondlike huvide ringi ja esikohal on stiililise ilu ja peenuse taotelu lääne-euroopa ja soome dekadentlike stiilimeistrite, nagu H. Jacobseni, Linnankoski jt. eeskujul. Kaudselt väljendavad mainitud kogu novellid kirjaniku masendus- ja üksindustundeid.

Tuglas kaldub estetismi, fantastika ja müstika äärmustesse, nagu tüübiline dekadentlik uusromantik, aga selle kõrval hakkab temas peagi arenema ühtlasi nende äärmuste ebaelulisuse tunnetamine ja kriitika. See ilmneb selgesti Tuglase järgmises, päevaraamatu kujul kirjutatud romaanitaolises teoses *Felix Ormusson* (1915), mis, muide, ei ole hoolimata mina-vormi kasutamisest autobiograafiline, nagu seda on vahel arvatud. Mina-kangelases on kujutatud ajajärgu tüübilist, elu tegelikkusest eemaldunud, seega niisiis juuretetut ning üksiseisvat

esteeti, kelles aga romantikule omane intensiivne tundlemine ühineb terava enseirooniaga. Felix Ormusson kritiseerib väikekoodanliku seltskonna maitseelamedust ja vaimset piiratust, aga leiab ühtlasi, et ta ise ei ole kaugel karikatuuriks muutumisest tõelisusega kokku puutudes.

Nagu juba romaani eessõnastki selgub, ei võta Tuglas „Felix Ormussoni“ tõelise romaanina. See on mõeldud peamiselt paroodiana nii ajajärgu kui autori enese arvel. Tegelased ses teoses on seetõttu suurel määral ebatõenäosed. Nad on peamiselt selleks, et nende kaudu oleks autoril võimalus ütelda oma paradokse ajajärgu kohta ja väljendada oma meeleolusid ning mõtteid. Silmapaistvalt uudne on teose stiil oma haruldase kujunditekülluse, varjundirikkuse ja konkreetsusega. Lause on lühike, kujukalt momenti tabav ning rütmikas. On märgata teadlikumat vormikultuuri kui eesti proosas kunagi varem.

Et Tuglast on hakanud kõige tõsisemalt huvitama vormikultuuri tõstmise küsimused kirjanduses, näitavad ta maapao-aastail rohkesti harrastatud kirjanduskriitilised artiklid ja visandid, mis on hiljem koondatud koguväljaandesse *Kriitika I—IV* ja *Marginaalia*. Otse revolutsiooniliselt mõjusid vormiküsimuste alal eriti esseed *Kirjanduslik stiil* (1912) ja *Kalevipoeg* (1916). Need olid teraval kujul sihitud senise (A. Jürgensteini, M. Kampmaa, V. Reimani jt.) väikekoodanliku rahvuslik-moralistliku arvustuse vastu, mis seadis eeskujuks ilma kriitika vana rahvalaulu ja „Kalevipoega“ ja arvustas kirjandust iganenud rahvusromantiliste vormitraditsioonide ning kodanluse huvide seisukohalt. Tuglas näitab õigesti, et rahvaluule ei ole oma vormilt enam eeskujuna ulatuslikumalt ajakohane, „Kalevipoeg“ on keelelt ja stiililt eeskuju pakkumiseks liiga kaootiline ja meie vanem kirjandus kannatab võõrmõjude all või on väljenduselt liiga toores, harimatu ning saamatu. Tuglase rahvaluule, „Kalevipoja“ ja vanema kirjanduse eeskujuväärtuse kriitika on aga ühekülgne, kuna see on ilmsesti tingitud ainuüksi puht-esteetiliste nõuete seisukohast, jättes täiesti arvestamata humanismi, mõisnikevastase võitluse ja rahvahuvide teenimise momendid, kogu selle progressiivse ideoloogia tuuma, mis meie kirjandust on eeskujupakkuvalt edasi viinud selle varaseimast rahvaloomingust alates.

Ilukirjandusliku loomingu alal kujuneb Tuglase erialaks novell. Esimesena meie kirjanduses rakendab ta täie teadlikkuse ning nõudlikkusega selle eepilise eriliigi peanõudeid: kokkusurutud, pinevat kompositsiooni ja puänteeritud mõjukat lõpplahendust. Stiililt saavutab ta teadlikku vormikultuuri harrastades väga esileküündivat kujukust, konkreetsust ja varjundirikkust. Selliseid vormilisi saavutusi esindavad kõige täielikumalt ta kolm järgnevat, sümbolismi ja müstikat harrastavat novellikogu *Saatus* (1917), *Raskuse vaim* (1920) ja *Hingede rändamine* (1925). Neist kaks esimest kajastavad imperialismi ja I Maailmasõja ajajärgu kodanluse hukkumismeeleolusid.

Saatuses on meisterlikemaiks sümbolistlikeks novellideks *Popi ja Huhuu*, *Kuldne rõngas* ja *Vabadus ja surm*. Novellis „Popi ja Huhuu“ on tegelasteks loomad — koer Popi ja ahv Huhuu. Nad elavad ühe erakliku Isanda korteris, kes ühel päeval on läinud kaotsi. Ahv pääseb puurist ja hakkab Isandat mängides terroriseerima koera. Popi hirmuelamusi kujutab novell eriti meisterlikult. Neis kajastub I Maa-ilmasõja tulekahjupaistes oma endise usu kaotanud väikekodanluse kui ka radikaalse intelligentsi ahastus ja väljavaatetus. „Kuldne rõngas“ kujutab sümbolistlikult ainult iseenesele elava väikekodanliku intelligendi elu painajalikkude tühjust. Sümpaatiast kannatajate, kapitalistlikust ühiskonnakorrast tingitud pahede, õiglusetuse ja julmuse ohvrite vastu on võrsunud Tuglasel sellised novellid, nagu *Vabadus ja surm* ja *Inimese vari*, *Kangastused*, *Merineidis* (viimased novellikogust „*Raskuse vaim*“), mis ideoloogiliselt tähendavad kapitalismi arvustamist varjatud vormis. Samasugusel varjatud kujul arvustab Tuglas ka Kodusõjaegset valget rinnet novellis „*Õhk täis on kirge*“ (Novellikogust „*Hingede rändamine*“) peategelase Lorensi kaju kaudu, kellele on osutatud kui rikkale, verejanusele, uhkele, end rasva söönule, rahva higi imejale, priiskajale ja võrgutajale. Tähelepanuväärsemad on viimasest novellikogust veel *Poet ja idiot*, kus autor väljendab teraval ning mõjukal kujul oma skepsist kristluse ning müstika vastu, ja *Androgüüni päev*, millega Tuglas lõpetab oma sümbolistlik-fantastiliste novellide sarja, naeruvääristades ise selle teatavaid eksootilisi peenutsemis- ja fantaseerimiskalduvusi teadliku ning efektse peenutsemis- ja fantaseerimisliialduste kaudu.

Tuglase noorusloomingust alates kuni ta vormiküpse novellistikani võime niisiis tähele panna ta kunstnikuloomuses teatavat dualismi: ühelt poolt uusromantikuile omaseid tüüpiliselt estetistlikke ja individualistlikke harrastusi, teiselt poolt nendesamade harrastuste äärmuste karikeerimist ja ilmseid poolehoiuavaldusi ühsikondliku arengu demokraatlikele tendentsidele. Eriti aktiivselt taunivat hoiakut on Tuglas näidanud kodanliku vabariigi algaastail tõusikluse vastu ajakirja „*Tarapita*“ organiseerimise puhul.

Tuglase novellistika eeskujulikult kujuka, konkreetse stiili ja rütmilise lausestuse tõttu on tekkinud ekslik arvamus, nagu harrastaks Tuglas stiili kultiveerimist omaette. On aga andmeid, et Tuglase kunstiline looming on enamiku teoste puhul sõnastatud spontaanse hooga, niipea kui kirjaniku kujutluses on selgunud kujutatav aine. Stiil on kujunenud seejuures nagu iseenesest selgeks, ökonoomseks, rütmiliseks ning plastiliseks. Tuglasele on vorm ainult sisu välimuseks ja ta pole tegelikult kunagi püüdnud vormiprobleemi võtta eraldi väljaspool sisu küsimust. (Vt. näit. „*Marginaalia*“, 24.) Tuglas väidab õigesti, et kui ta on korduvalt ägedalt nõudnud loomingulist vormikultuuri, siis on see olnud sihitud vanema kirjanduse ebaesteetilise ning ebakunstilise mõtlemisviisi vastu. Mida Tuglas aga loo-

mingulises töös on sageli teadlikult ja rõhutatult juhtinud, on teose kompositsioon. Ses suhtes ta on teostanud kontrolli kuni üksiku lause jälgimiseni, kuivõrd see kui detail on loogilises ühenduses teose kui tervikuga.

„Androgüüni päevaga“ teadlikult loobunud oma senise toodangu uusromantilisest, sümbolistlik-fantastilisest suunast, järgnes Tuglasel uue ilukirjandusliku avaldusvormi otsinguteaeg, mis kestis 12 aastat. Selle aja kestel töötas Tuglas peamiselt meil esmakordsete ulatuslikumate kirjandus- ja kultuurilooliste uurimuste alal, kirjutades teosed, nagu monograafia *Juhan Liiv (1927)*, peatükid meie ajakirjanduse ja tsensuuri ajaloost *Ado Grenzsteini lahkumine (1926)* ja *Eesti Kirjameeste Selts (1932)*, kus on üksikasjalikult käsitletud Seltsi tegevusolusid, tegelasi ja tegevust. Selle kõrval kirjutas Tuglas rohkesti kirjanduskriitilisi artikleid, mille avaldamist ta jätkas oma arvustuslike teoste sarjas *Kriitika*. Kui Tuglase varasemad sellelaadilised teosed olid suurel määral subjektiivsed, impressionistlikud improvisatsioonid, siis on käsitletava ajajärgu kriitilised hinnanguis märgata hinnatavat objektiivsuse taotlust ja realistliku loomingu mõistmist.

Ilukirjandusliku loomingu alal oli Tuglasel kogu sel ajajärgul probleemiks, kuidas ümber häälestada oma elu- ja enesetunnet realistlikuks ning jääda seejuures oma loomingu individuaalselt kunstipäraseks. Varem alustatud poolelijäänud ained, mille käsitlemisel ei saanud uut vormikäsitust rakendada, mõjutasid seda ümberorienteerumist takistavalt. Tuli leida hoopis uus aineala, mis polnud seotud senise omaseks kujunenud vormitraditsiooniga. Selleks osutusid pärast pikema-ajalisi katsetusi varasema lapsepõlve mälestused. Intensiivse loomingu protsessi tulemusena valmis Tuglasel nüüd, ta loomingu hoopis uudne, ulatuslik memuaariline romaan *Väike Illimar (1937)*. Tuglas on ses teoses võtnud ensele ülesandeks kujutada: „Nii lihtsalt, iseenesest mõistetavalt, realistlikult kui vähegi võimalik. Isegi huumorit ainult nii palju, kui see võrsub asjade eneste olemusest ega mitte eesmärgina omaette“. Tulemuseks on teos, mida võib pidada otse eeskujupakkuvaks oma jutustamise siiruse ja kujutuse reljeefsusega. Uhtlasi on selles teoses vallandunud Tuglase psühholoogilised võimed: hingeelu käsitus on kogu teose ulatuses haruldaselt detailne, varjundirikas ja tõsieluliselt tabav. Kõigi nende omaduste tõttu tuleb „Väikest Illimari“ pidada Tuglase senise kirjandusliku loomingu kõige kesksamaks ning esileküündivamaks teoseks.

Suure Isamaasõja päevil on Tuglas kirjutanud rea miniatuure, kajastades neis realistlikus laadis nii kaasaega kui ka oma isiklikke mõtisklusi ning meeolusid.

Oma rikkalikke reisikogemusi ja -muljeid on Tuglas kokku võtnud teoseis *Teekond Hispaania (1918)*, *Teekond Põhja-Aafrikasse I—III (1928—1930)* jt., millega ta on saanud eesti moodsa reisikirjelduse rajajaks.

Mitmeid Tuglase teoseid on tõlgitud soome, läti, ungari, vene, inglise, prantsuse, saksa ja esperanto keelde.

Ei tule salata, et Tuglase loomingu estetistlike harrastustega on paiguti seltsinud ajajärgu reaktsiooniliste mõjude tõttu teravalt antidemokraatlikke seisukohavõtte, kuid ta erakordne talent, intellektuaalne avarus ja eruditsioonirikkus on neid aeg-ajalt kontrollinud, tauninud ja neist üle saanud. Sellevastu on Tuglase dualistliku kirjanikuloomuse humanistlikud ning demokraatlikud tendentsid püsinud, tugevnenud ja lõpuks juhtinud ta tagasi individualismi ja estetismi ummikust tõsielu ja rahvalikkuse juurde, loomingu ammutamatult elulisile ning värskeile allikaile, kust tee sotsialistliku realismi ei ole enam kauge ega saavutamatu. Kuigi juba 60-nda eluaasta piirile jõudnud, ei ole kahtlust, et Tuglas nõukogude kirjandusliku loomingu hoopis avaramais perspektiivides võib pakkuda meile uusi tähelepanuväärseid saavutusi. Selleks jõudu ja edu!

Ühiskonna materiaalsete elutingimuste tundmaõppimine kooli ajaloo kursuses.

Prof. V. N. BERNADSKI.

„Ühiskonna materiaalne elu on objektiivne reaalsus, mis eksisteerib sõltumatult inimeste tahtest, ühiskonna vaimne elu aga on selle objektiivse reaalsuse kajastuseks, olemasolu kajastuseks“ (Stalin). See-pärast ühiskonna mineviku teaduslik tunnetamine peab tuginema ühiskonna materiaalse elu tundmaõppimisele. See ajaloolise materialismi nõue kehtib ka kooli ajaloo kursuse kohta, kuna õppeaine esitab teaduse aluseid.

I.

Ühiskonna materiaalsete elutingimuste hulgas väärib eelkõige tähelepanu loodus, see geograafiline keskkond, milles toimub ühiskonna arenemine. Tõepoolest, ei majandust ega ühiskondlikke vahekordi, ei välispoliitikat ega usulisigi tõekspidamisi ole võimalik konkreetselt ette kanda ja seletada, arvestamata geograafilisi tingimusi. Juba antiik-aja ajaloolased (alates Thukydidesest) püüdsid arvestada looduse mitmekesisist mõju inimeste elule. Filosoofiline idealism oli nõus selles küsimuses järele andma realistlikule, materialistlikule mineviku seletamisele. Isegi Hegeli juures ta idealistlikus ajaloo filosoofias me leiame palju huvitavaid ja tabavaid märkusi küsimuse kohta, kuidas geograafilised tingimused mõjustavad ajaloolist arenemist, eriti antiikmaailma maade kohta. Ja kui Hegeli üldistes väidetes, mis on toodud

peatükis „Maailmaajaloo geograafiline alus“, esineb rohkelt abstraktset mitteaajaloolikkust, siis märkustes üksikute maade arenemise kohta Hegel ilmutab suurt läbitungivust ja sügavust.

Nõnda Kreeka kohta Hegel eelkõige kriipsutab alla territooriumi liigestust. „Maa territoorium on väga liigestatud ja koosneb paljudest saartest ja saartele sarnlevast mandriosast“. Sellele „looduse killustatusele ja mitmekesisusele“ täielikult vastab „kreeka suguharude mitmekesisus ja kreeka vaimu liikuvus“.¹⁾ Kreeka looduse teiseks iseärasuseks on tugevasti mandrisse tunginud meri. „Teiseks keskkonnaks, milles nad elasid, oli meri. Nende maa loodusest sel viisil tuli nende kahepaikne elu, ja see ergutas neid niisama vabalt matkama merel kui nad levisid kuival maal, ilma et neil oleks olnud rändrahvaste eluviise ja ilma et nad oleksid nürinenud, nagu jõgede basseainides elavad rahvad“.²⁾

Seepärast on loomulik, et juba vana meetodiline mõtlemine osutas olulist tähelepanu üksikute maade loodusega tutvustamisele ja rajas väärtuslikke teid ühiskonna arenemise geograafiliste tingimuste esiletõstmise ülesande lahendamiseks. Õpikutes (eriti antiik-maailma ajaloo alal) iga maa ajalugu reeglina alustati ta looduse kirjeldamisega. Mõnedes õpikutes need kirjeldused olid koostatud suure meisterlikkusega.

Toome näiteks Araabia looduse kirjelduse *Seignobos*³⁾ tuntud prantsuse õpikust, mis on määratud sama vanusastme õpilastele, kui keskaja ajaloo õpik prof. Kosminski redaktsioonis. „Araabia on kolm korda suurem Prantsusmaast, kuid ta on pea täiesti viljatu, kuna seal on liiga vähe sademeid. Ta siseosaks on veetu liiva- ja kivikõrb; elu on seal võimalik ainult vähestes oasides.

Lõunas, ookeani kaldal, leidub künkaid, veeküllaste ojadega, see on Araabia kõige viljakam osa — Jeemen, mida kutsutakse Araabia aiaks ja mis on kohvi kodumaaks.

Läänes, rannariba piki Punast merd on kokku surutud punasest basaldist ja porfüürist mägede poolt, mis langevad merre teravate järsakutena. Kaldast eemaldumisel mäed tõusevad üha kõrgemale harjadena, millede vahel asetsevad kitsad orud. Mööda mägede paljaid kaljuseid külgi vihm voolab alla, ja kui mööduvad talvised vihmad, võib leida orgudes vett ainult kaevates sügavaid kaevusid. See on Hedžas, väga palav ja keskmiselt viljakas maa.“

1) Hegel, Ajaloo filosoofia. Sotsökgiz 1935, lk. 213.

2) Sealsamas, lk. 215.

3) Seignobos, tuntud prantsuse ajaloolane, elas XIX saj. lõpus ja XX saj. alguses.

Selles kirjelduses tunneme hoolitsust selle eest, et anda õpilastele reljeefset ja sisukat kujutlust Araabia loodusest ja eriti sellest ta osast, kus tekkis kalifaadi tuum.⁴⁾

Õpetaja jutustus täiendas elavate üksikasjadega õpiku sisu, mitmekesised pildid ja kaardid aga kindlustasid töö seda külge küllalt läbimõeldult koostatud näitlike õppevahenditega.

Osav nõukogude õpetaja, tuginedes eesrindliku metoodika saavutustele, kasutab tutvustamiseks maa loodusega ja ta geograafiliste tingimustega järgmisi põhivahendeid:

1. Kaardi analüüs. See töö on eriti tähtis sel juhul, kui õpilased geograafia kursusest veel pole tuttavad tundmaõpitava maaga (näiteks Egiptus V klassis). On soovitatav, nagu seda teevad paljud head õpetajad, mitte piirduda seejuures ainult ajaloolise kaardiga, millel suur hulk füüsilis-geograafilisi nähtusi kas üldse puudub või on väljendatud nõrgalt, vaid kasutada ajaloolise kaardi kõrval ka geograafilist kaarti. Nii näiteks Egiptuse ajaloo käsitlusel on tarvilik Aafrika kaart, mis võimaldab selgitada paremini maa asendit ja ta kliimat kui ajalooline erikaart.

2. Illustratsioonide näitamine. Silmas pidades looduselike tingimuste püsivust võib kasutada nüüdisaegse looduse pilte (fotod, joonised, kino).

3. Elav, kujukas jutustus. Jutustuses maa loodusest õpetaja võib kasutada reisikirjeldusi, katkendeid ilukirjandusest. Sellise jutustuse kõige elavamaks vormiks osutub reisi (tegeliku või kujutletava) kirjeldus.⁵⁾

Töö mällu kinnitamiseks tehakse mitmesuguseid harjutusi kaardil. Väga väärtuslikeks ülesanneteks, vaatamata võrdlemisi suurele ajakulule, osutuvad õpilaste poolt kaartide valmistamine või ühtede või teiste andmete kontuurkaardile kandmine.

Maa looduse iseloomustust tuleb lõpetada hinnanguga, kuidas ta mõjub inimeste elule. Siin siiski on eriti tähtis arvestada õpilaste poolt looduse osatähtsuse ülehindamise ohtu, lihtsustatud mitteajaloolist lähenemist sellele küsimusele. Sellisele tõlgendusele kalduvad isegi paljud suuremad geograafid. Näiteks E. Reclu sissejuhatuses oma geograafiale ja Apenniini poolsaare kirjeldusele väidab, et see poolsaar, tungides Vahemere keskohta, on looduse enese poolt määratud Vahemere rahvaste valitsemiseks. Arvustades seda väidet üks vanadest vene metoodikutest esitas täiesti õigustatud küsimuse: „Miks Room ei omanud eeliseisukohta teiste ümbritsevate rahvaste suhtes ei keskajal ega ka uue ajaloo kestel?“ Meie võiksime lisada sellele küsi-

⁴⁾ Vene õpikuist paistsid silma heade looduse kirjeldustega R. J. Vipperi õpikud.

⁵⁾ Eeskujulik näidis sellisest kujutletavast reisist leidub Flitneri raamatus: „Euphrati ja Tigriise kallastel“, lk. 4—6.

musele veel teise: „Miks meie päevadel itaalia röövimperialismi katse Rooma impeeriumi taastamiseks lõppes nii haleda krahhiga?“ Nähtavasti Itaalia geograafilisest asendist üksi ei jätku ta poliitilise osa seletamiseks.

Oht tõugata õpilasi primitiivse geograafilise materialismi teele suureneb seoses õpilaste mõtlemise ebaküpsusega. Seepärast konkreetsetel näidetel eri maadest ja rahvastest õpetaja peab pidevalt tõestama, et „geograafilise keskkonna mõju ei osutu määravaks mõjuku“ (Stalin). Nii näiteks antiikse Ida ajaloo kursuses, kõrvutades vanaaegset Egiptust, inimkultuuri hälli, ja praeguse Egiptuse olukorda, õpetaja hoiatab õpilasi, et nad üle ei hindaks Niiluse üleujutuste osatähtsust Egiptuse kultuuri arenemises. Kreeka ajaloo läbivõtmisel õpetajal korduvalt on võimalik alla kriipsutada looduse piiratud mõju maa ajaloole ja kultuurile. Juba Hegel tegi sel puhul järgmise õige märkuse: „Ei tohi üle- ega alahinnata looduse tähtsust; Joonia pehme kliima muidugi suuresti soodustas Homerosse poemide elegantsi, kuid kliima üksi ei saa kujundada homerosi ega alati kujundagi neid; türklaste valitsuse all ei kerkinud esile mingeid laulikuid.“⁶⁾

Euroopa hilisem ajalugu korduvalt (näiteks XVI sajandil Inglismaa tõus võimsaks kaubanduslikuks suurriigiks) võimaldab tagasi tulla selle mõtte juurde, näidates kõige veenvamalt nii maa geograafilise asendi mõju ta arenemisele ja selle mõju ajaloolisust kui ka maa arengu sõltuvust tootvate jõudude arenemistasemest.

Täpselt samuti on meie maa ajaloos ta looduslike varade kasutamise näidetega on võimalik korduvalt näidata, kuidas looduse mõju rahvastiku elule sõltub tehnika tasemest ja ühiskondlikust korrast. Kui paljud Siberi loodusvarad tuhandeid aastaid lebasid kasutult, enne kui vene ümberasujad adraga pöörasid ümber Siberi puutumatu maapinna ja labidaga tungisid sügavale maapõue. Aga Donbassi süsi, mis ei tõmmanud enesele ei sküütide valitsejate ega polovetside khaanide tähelepanu ja mis alles XIX sajandil muutus Ukraina industrialiseerimise võimsaks teguriks? Aga Dnepri ja Volhovi kärestikud, mis sajandeid takistasid kaubanduse arenemist, mis aga sotsialistliku ülesehituse aastatel muutusid võimsaks energia allikaks? Aga Bakuu nafta?

Analoogilisi näiteid võib tuua kümneid ja sel viisil õpetaja järkjärgult viib õpilasi marksistlikule arusaamisele geograafilise keskkonna osatähtsusest, mis äärmise täpsusega on formuleeritud sm. Stalini teoses „Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist“ kahe põhi-teesina:

1. „Geograafiline keskkond on vastuvaidlematult üks ühiskonna arenemise alatisi ja vajalisi tingimusi ja ta mõjutab muidugi ühiskonna arengut, — ta kiirendab või aeglustab ühiskonna arenemiskäiku.“

⁶⁾ Hegel. Ajaloo filosoofia, lk. 70.

2. Kuid „geograafiline keskkond ei saa olla ühiskondliku aremise peapõhjuseks, määravaks põhjuseks, sest see, mis kümnete tuhandete aastate vältel jääb peaaegu muutumatuks, ei saa olla arenemise peapõhjuseks selles, mis sadade aastate vältel elab üle põhjalikud muutused.“ 7)

II.

Rahvastiku kasvu küsimusi, ta arvu ja tihedust, mis kuuluvad „ühiskonna materiaalse elu tingimuste“ mõistesse, tuleb nii ajalooteaduses kui ka ajaloo õpetamisel välja tõsta silmapaistvale kohale ja, ütleme, rohkem silmapaistvale kohale, kui see neil on praegu. Tõepoolest, kui tähtis on õige, konkreetse ettekujutuse saamiseks ajaloo ühest või teisest perioodist teada linna või maa rahvaarvu. Keskaegse linna elu kujuneb meile hoopis paremini arusaadavaks, kui tehakse selgeks ta elanike arv, mis harva küündis 15—20 tuhandele.⁸⁾ Peeter Suure impeeriumi majanduslike ressurside selgitamiseks on tähtis teada, et Venemaal tol ajal elas kõigest 13—14 miljonit inimest. Sellist tähtsat küsimust, kui Aasia arvukate rahvaste Euroopasse tungimise põhjused, pole võimalik seletada, ilma et võetakse arvesse Aasia steppide rahvastiku kasvu.

Kriipsutades alla „ülemäärase rahvastiku“ tekkimise tähtsust selles protsessis Engels kirjutas: „Ülemäärase rahvastiku surve tootmisjõududele sundis barbareid Aasia kiltmailt tungima ürgsetesse kultuurriikidesse... Ainult püsidis vähearvulistena nad võisid jääda barbareiks... Kui nende arv suurenes, siis nad vähendasid üksteisel tootmispindala. Seepärast ülemäärane rahvastik pidi alustama neid suuri muinasjutulisi rännakuid, mis panid aluse rahvaste tekkimisele vanas ja uues Euroopas.“⁹⁾ Rahvastiku suurus ja ta kasv osutuvad ühe või teise maa sõjalise võimsuse olulisteks näitavudeks.

Vaatame, kui tähtis on arvestada Prantsusmaa rahvastiku kasvamise tempot võrdlevalt teiste Euroopa maadega, et seletada Prantsusmaa erikaalu muutumist Euroopa majanduslikus ja poliitilises elus XVIII—XX sajandil.

Rahvastiku arv 1914. a. piirides (miljonid inim.)

	1700	1750	1800	1850	1900	1930
Prantsusmaa	20,4	22,0	27,3	34,9	38,9	39,5
Saksamaa	13,5	18,9	24,3	35,4	56,4	72,0
Inglismaa ja Wales	5,8	6,3	9,2	18,1	32,4	39,6
Kogu Euroopa	119,1	139,6	186,8	267,0	398,8	491,1

Niisiis Prantsusmaa rahvastik Louis XIV ajal ületas 1¹/₂-kordselt Saksamaa rahvastiku ja 3¹/₂-kordselt Inglismaa rahvastiku, moodus-

7) UK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 112.

8) Vt. Karl Bücher, „Rahvamajanduse tekkimine“.

9) Marx ja Engels, k. IX, lk. 278—279.

tades umbes 17% kogu Euroopa rahvastikust. Napoleoni sõdade aja-
järguks vahetult veidi alaneb, aga 1930. aastaks Prantsusmaa juba
märgatavalt jääb maha rahvaarvult Saksamaast ja moodustab kõigest
8% kogu Euroopa rahvastikust. Teiste sõnadega — Euroopa rahvastik
selle 230 aasta vältel kasvas neljakordseks, Prantsusmaa rahvastik aga
kõigest kahekordseks.

Teiselt poolt, kui võtta meie maad, siis NSV Liidu Euroopa-osa rah-
vastik (Venemaa 1914. a. piirides) moodustas 1000. aastal umbes seits-
mendiku Euroopa rahvastikust (15,1%), nüüdisajal aga on suurenenud
peaaegu kuni kolmandikuni (29,7%).¹⁰⁾

Toome veel ühe näite. Tutvumiseks Iiri küsimusega, mis keeruli-
seima ja väga tähtsa probleemina läbib kogu uut Inglismaa ajalugu,
on väga kasulik järgmine tabel Iirimaa rahvastiku muutumisest (tuhan-
detes inimestes) XIX—XX sajandil.¹¹⁾

1801. a. — 5395	1871. a. — 5412
1811. a. — 5938	1881. a. — 5175
1821. a. — 6802	1891. a. — 4705
1831. a. — 7767	1901. a. — 4459
1841. a. — 8175	1911. a. — 4390
1851. a. — 6552	1926. a. — 4226
1861. a. — 5799	1936. a. — 4261

See tabel, toodult täielikult või osaliselt, võimaldab teadlikult lähe-
neda nii hästi Home Rule probleemile kui ka sinnfeinide liikumisele
ja Iirimaa ja Inglismaa keerulistele suhetele Esimese Maailmasõja
aastail.

Õpilaste tutvustamiseks rahvastiku liikumisega ei ole meetodiliselt
mingeid märgatavaid raskusi. Arvulise tabeli läbitöötamine (selle kol-
lektiivne analüüs), mis nõuab õpilasilt teatavat, neile jõukohast mõtte-
pingutust ja mis seepärast tavaliselt toimub väga elavalt, rahvastiku
liikumise diagrammi näitamine ja arutamine — need ongi põhimised
tööviisid, mida tunnustatakse koolide praktikas. Harvemini leiab aset
rahvastiku tiheduse kartogrammi läbitöötamine. Iseseisvate ülesannete
korras võib soovitada diagrammide koostamist ja kõverate kujutamist.

Tutvustades õpilasi rahvastiku liikumisega õpetaja peab näitama
õpilastele arusaadaval kujul rahvastuse seaduse ajaloolisust, selle sõl-
tuvust ühiskondlike vahetõrgete süsteemist ja nende arenemisast-
mest. Nagu tõestas Marx, inimese paljunemise seadus ei ole bioloogiliseks
seaduseks. Rahvastiku kasv järsku muutub seoses tootmisviisi
muutumisega. Viimastes uurimustes Euroopa rahvastiku kasvu kohta
illustreeritakse seost Lääne-Euroopa rahvastiku kasvu ühiskondliku
arenemise vahel järgmise tabeliga:¹²⁾

¹⁰⁾ Uurlanis. Rahvastiku kasv Euroopas. OGIZ. 1941, lk. 350.

¹¹⁾ Sealsamas, lk. 330.

¹²⁾ Uurlanis. Sealsamas, lk. 388.

Ühiskondlik formatsioon ja selle erikuju	Aastad	Keskmine iga-aastane rahvastiku kasvu tempo (‰/‰)
Feodalism	1000—1500	0,09
Esialgse kumulatsiooni ajajärk	1500—1800	0,22
Tööstuslik kapitalism	1800—1900	0,69
Imperialism	1900—1940	0,64

Ühe sajandi vältel, ajavahemikus 1800. a. kuni 1900. aastani Euroopa rahvastik suurenes rohkem kui kahekordseks (186,8 miljonilt 398,8 miljonile, s. o. tõusis 113% võrra), samal ajal kui a-st 1000 kuni 1700 a-ni, s. t. seitsme sajandi vältel see tõusis kõigest 111% võrra (56,4 miljonilt 119,1 miljonile). See arv osutub veenvaimaks tõenduseks Marxi õpetusest selle kohta, et „igal arenemisastmel on omad paljunemisseadused“.¹³⁾

Rahvastiku liikumise sõltuvus ühe või teise maa konkreetsetest arenemistingimustest veenvalt nähtub ka ülaltoodud materjalist Iirimaa kohta XIX sajandil.

Seepärast tuleb tunnustada täiesti ekslikuks paljude kodanlike majandusteadlaste ja sotsioloogide väide, nagu oleks rahvastiku kasv ühiskonna edasimineku põhimiseks tõukejõuks, peamiseks tungiks, mis määrab inimeste ühiskondlikkuse iseloomu. Selline on näiteks tuntud sotsioloogi-majandusteadlase M. M. Kovalevski seisukoht, kes tõendas, et „majandussüsteemi kõikide muudatuste peamiseks teguriks pole midagi muud, kui rahvastiku kasv“.¹⁴⁾

Arvustades neid kontseptsioone kirjutas seltsimees Stalin: „Muidugi, rahvastiku kasv mõjutab ühiskonna arenemist, kergendab või aeglustab ühiskonna arenemist, kuid ta ei saa olla ühiskonna arenemise peajõuks ja ta mõju ühiskonna arengule ei saa olla määravaks mõjuks, kuna rahvastiku kasv iseendast ei anna veel võtit selle seletamiseks, miks antud ühiskondlik kord asendub nimelt seesuguse, aga mitte mingi teise uue korraga, miks ürgaegse kogukondliku korra asendab nimelt orjapidamiskord, orjapidamiskorra — feodaalne, feodaalse — kodanlik, aga mitte mingi muu kord.“ (UK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 112.)

III.

Tundma õppides ühiskonna materiaalse elu tingimusi, mis kiirendavad või aeglustavad ühiskonna arenemist, me siirdume tähtsaimale küsimusele, kuidas tutvustada õpilasi ühiskonna arenemise peamise tungiga, materiaalsete hüvede tootmisviisiga ta arenemise vältel. „Esimeseks ajalooliseks tegevuseks... on materiaalse elu enese tootmine. Seejuures see on selline ajalooline tegevus,

¹³⁾ Marx. Kapital, I k., 1935, lk. XXII. Tsiteeritavad sõnad kuuluvad vene retsensidile. Vt. samuti „Kapital“, I k., lk. 503.

¹⁴⁾ Kovalevski. Rahvamajanduse arenemine Lääne-Euroopa. Peterburg, 1899, lk. 2.

iga ajaloo selline põhimine tingimus, mida nii nüüd kui ka tuhanded aastad tagasi tuleb teha iga päev ja iga tund selleks, et inimene jääks elama." ¹⁵⁾

Nõukogude kool ta olemasolu esimestest aastatest peale osutas sellele küsimusele loomulikult eriti suurt tähelepanu. Ta märkis mitmesuguseid teid selleks, et välja töötada õpilastel materialistlikku arusaamist ajaloolisest protsessist. Mõnel korral võeti keskkooli kursusesse erilisi õppeaineid: „töö ajalugu“, „poliitiline ökonomia“. Uldistes ajaloo kursustes eraldati õige palju ruumi ühiskonna majandusliku arenemise ajaloole. Nõukogude kooli poolt kogutud kogemustes võib leida palju väärtuslikke meetodilisi ettepanekuid nii materjali valiku osas kui ka selle esitamise meetodika küsimustes ja töö kindlustamiseks näitlike õppevahendite abil. Kuid kaks põhimõttelist puudust, mis ilmsid ajaloo õpetamisel nõukogude koolis ta esimestes etappides — kitsas ökonomism ja skematism, — järsult vähendasid selle töö hariduslikku ja kasvatuslikku väärtust. Ühiskonna arenemise majanduslike aluste tähtsust, nende mõju ühiskonna poliitilisele organisatsioonile ja mõtlemisviisile ei selgitatud, kuna ühiskonna poliitilist organisatsiooni ja ideelist elu peaaegu sugugi ei valgustatud. Ühiskonna majandusliku arenemise skemaatiline iseloomustus sageli kujunes arusaamatute ökonomiliste terminite päheõppimiseks. Õppetöö protsessis õpetaja sageli väljus abstraktseist valemeist, mis määrasid ühiskondlik-majanduslike formatsioonide olemust ja asjatult püüdsid viia sel viisil õpilasi ajaloo marksistlikule mõistmisele.

Kuid töötamisel õpilastega mõisted, nende hulgas ka majanduslikud mõisted peavad esinema mitte tunnetamise lähtemomendina, vaid ajalooliste sündmuste pikemaajalise arutamise ja üldistamistöö järelduksena. Tootmisviisiga tutvustamisel tööd tuleb alustada sellega, et õpilastes tekitatakse elavad ja sisukad kujutlused elutarvete hankimisviisist, toidu hankimisest, riietuse ja jalanõude valmistamisest, elamu ehitamisest, materiaalsete hüvede tootmiseks kasutatavatest töövahenditest, inimeste koostööst sellises töös. Nii näiteks algkooli õpilaste tutvustamisel ida-slaavlaste eluga tuleb alustada slaavi asula konkreetse kirjeldusega umbes nii, nagu see on toodud ühes paremas vene ajaloo algkursuse raamatus, mille on koostanud vene eesrindliku meetodilise mõtte esindajad XX sajandi algul.¹⁶⁾

Sidudes suulist kirjeldust Maksimovi õppepildi „Slaavi asula“ arutamisega ¹⁷⁾ õpetaja saavutab seda, et õpilastel tekib sisukas kujutlus slaavi kogukonna majanduslikust elust. Sellele alusele võib rajada edaspidist tööd ida-slaavlaste ajaloo alal.

Täpselt samuti tutvustades V klassi õpilasi vana Egiptuse ajaloo hea õpetaja eelkõige püüab näidata õpilastele egiptlast põllutööl, kui-

¹⁵⁾ Marx ja Engels, IV k., lk. 18.

¹⁶⁾ Veichelt, Kovalenski, Petruševski ja Ulanov. Vene ajaloo õpperaamat algkoolidele ja keskkoolide esimestele klassidele.

¹⁷⁾ See pilt leidub „NSV ajaloo õppevahendite albumis“.

das ta kõblasega kaevab põldu, tõsterattaga tõstab vett põldudele, ajab härgi viljapeksul. Seejärel ta koos õpilastega „külastab“ egiptuse käsitöölise töökodasid kas või näiteks kasutades tuntud prantsuse egiptoloog Maspero¹⁸⁾ raamatut või hiljuti ilmunud Flittneri populaarteaduslikku teost.¹⁹⁾

Metoodilised vahendid, milliseid võib selles töös võtta abiks õpetaja jutustusele, on järgmised: a) katkendid dokumentidest, b) joonised (esmajärjekorras õpikus toodud), c) õppepildid („Templimajandus Egiptuses“).

Materjali meelepidamiseks õpiku lugemise kõrval on olulise tähtsusega õpilaste joonistused.

Toome veel ühe näite viienda klassi kursusest, teema kohta „Kreeklaste majandus Homerose ajajärgul.“ Siinigi head õpetajad alustavad tööd, luues õpilaste teadvuses eredaid kujutlusi vanade kreeklaste tööst. Põhimiseks ja lähtematerjaliks seejuures tavaliselt on tuntud katkend Iliasest: „Hephaistose kilbi kirjeldus“²⁰⁾ Õpilaste silmade ette tõuseb pilt kündmisest, põld — „sellel põllumehed ajavad määratu suuri härgi — edasi ja tagasi pöörates.“ Täiendame seda pilti väikese katkendiga Odüsseiast.

„Kui rakendades meie adra ette kaks teravasarvelist härga, tulist, hästi kasvanud rammusa rohuga toidetud, võimsa jõuga võrdset, võrdselt noort, võrdselt töötavat, kui antaks meile neli põldu külviks üles künda, siis ise sa näeks, kui ruttu mu ader pikkadeks vagudeks põllu lõikaks.“

Näitame siis külvi kujutusi vaasidel, ja õpilastel tekib elav kujutlus vanade kreeklaste tööst põllul, selle tehnikast.

Sama „Hephaistose kilbi“ kirjeldus võimaldab anda pilti vilja koristamisest.

„Lõikasid vilja palgalised, kätes teravate sirpide heikides. Siin pideva joana langevad paksud parmad, seal siduvad neid sidemetega vihkudesse köidavad, kolm sidujat käivad atrade taga, nende kannul lapsed, parmastena ruttu viljapäid, ühe sületäie teise järele sidujatele neid annavad“.

Neid eredaid pilte põllutööst täiendatakse viisil, mis hästi juhib vana Hellase tootmisvahekordade selgitamisele.

18) Maspero. Ajaloolised lugemised. Egiptus ja Assüüria.

19) Flittner, Püramiidide maal.

20) Selle töö üksikasjalik kirjeldus vt. Leningradi õpetaja Maljukova artiklis koguteoses: „Ajaloos õpetamise meetodika küsimus keskkooli V—VII klassis“, Leningrad, 1941.

„Valitseja nende hulgas vaikides, kepp peos, seisab vaol ja südames rõõmutseb“.

Sellest „kepp peos“ õpetaja hõlpsalt läheb üle küsimusele töötajate olukorrast, päevatöölise ja orjataride tööst palee gūnaikeionis.²²⁾

Seda laadi töö jätkub ka vanemates klassides. Ja siingi tutvustamisel ühiskonna majandusliku arenemise ajalooga on tähtis eelkõige saavutada konkreetsete sisukate kujutluste tekkimist materiaalsete hüvede tootjate tööst.

Nii teemas „Inglismaa XVIII sajandi 60—70-ndail aastail“, tutvustades õpilasi tööstusliku murranguga Inglismaal, õpetaja annab konkreetse kirjelduse töökojalisest ja manufaktuursest tööstusest, esimeste masinate leiutamise ja nende tööstusse rakendamise ajaloost. Lõpuks toodagu kirjeldus töötingimustest vabrikutes. Kõrvuti töötajate masside elu kirjeldustega õpetaja peatub ka üksikute suuremate majandusliku revolutsiooni tegelaste juures, andekate leidurite (Hargreaves, Cartwright, eriti J. Watt) kui ka osavate ärimeeste juures (nagu kelmivõitu Arkwright, kes omastas võõra leiutise).

Et õpiku sisu elavaks ja „värvirikkaks“ teha, selleks õpetaja pöörub eelkõige Marxi „Kapitali“ poole, kus eredas ja hoogsas esitluses on kujutatud unustamatu pilt kapitalistliku korra tekkimisest. Rikkalik kirjeldav materjal Mantoux poolt hiilgavalt kirjutatud raamatust „Tööstuslikust revolutsioonist Inglismaal“²³⁾ võimaldab tuua palju täiendavaid jooni murrangu kujutusse, eriti selle tegelaste iseloomustusse. Olulise tähtsusega on illustreeriv materjal (alates õpiku illustratsioonidest).²⁴⁾ Eriti tähtis on statistilis-majanduslik materjal diagrammide, kartogrammide ja skeemide näol.

Sel viisil abstraktse loogilise skeemi asemel õpilaste teadvuses tekib ere emotsionaalne pilt tööstuslikust revolutsioonist Inglismaal XVIII sajandil.

Et kriipsutada alla käitiste ja tegelaste kirjeldamise tähtsust majandusliku ajaloo õpetamisel, toome veel mõned näited NSV Liidu ajaloo kursuse õpetamisest VIII—IX klassides. Venemaa majanduslikku arenemist XVII sajandil näidatakse bojaari Boris Ivanovitš Morozovi majapidamisel, koos ta kõige mitmekesisema tegevusega, kus päris-härra esineb niihästi viljakauplejana kui ka tööstusliku ettevõtjana, suurima hankijana, kes toimetas välisturgudele vene potasit, ja kõrtside omanikuna, kus harjutatakse jooma temale kuuluvaid talupoegi,

²¹⁾ Siin jälle aitab „Odüsseia“ (XVIII, 357—364).

²²⁾ Odüsseia, VII, 103—107. Gūnaikeion — naistele määratud ruum vana-kreeka elamus

²³⁾ Mantoux, „Tööstuslik revolutsioon XVIII sajandil Inglismaal“. Sotsökgiz, 1927.

²⁴⁾ Prof. A. B. Jefimovi õpikus leiduvad järgmised illustratsioonid: „Londoni sadam XVIII sajandil“, „Üks esimestest inglise vabrikutest“, „James Watt“.

Tema kirjavahetus annab väärtuslikku materjali XVII sajandi vene suurima feodaali majandusliku ilme ja ta tuhandete pärisorjade olukorra kohta.

Peetriaegsed suured nihked vene majanduses avalduvad ilmekalt „väljapaistva Tuula sepa“ (Lenin) Nikita Antufjevi tegevuses, kes oli kuulsa Uurali mäetöösturite Demidovite suguvõsa esiisaks. Mõisnike impeeriumi majanduse põhijooni XVIII sajandi keskel on võimalik hästi konkretiseerida, kirjeldades Jelizaveta-aegse suurima majandustegelase krahv Peeter Šuvalovi²⁵) majanduslikku tegevust või Šeremetevite majandust. Selleks, et eredalt näidata neid võimalusi, mis peituvad sunnimaise Venemaa sügavustes ega võinud siis leida täielikku arenemist, õpetaja peatub suurimate leiutajate tegevusel, eriti geniaalsel „tulimasina“ leiutajal I. I. Polzunovil.

Seda tööd jätkates õpetaja näitab XIX sajandi ajaloo kursuses sunnimaise majanduse lagunemist ja kapitalismi kasvu. Töö aluseks tuleb võtta statistilis-majanduslik materjal, valides välja väike arv kõige ilmekamaid andmeid, mis veenvalt näitavad kaubanduslik-majanduslike suhete kasvu, nende tungimist külasse, tööstuse ja palgalise töö kasvu seal, masina sissetungimist.

Kas anda seda materjali arvuliste tabelite näol ja jätta nende ümber-töötamine õpilastele enestele, nagu seda teevad paljud õpetajad, või esitada neid juba näitlikul kujul, mida samuti kohtame praktikas, seda küsimust pole võimalik alatiseks ühtemoodi otsustada. Tuleb rakendada nii üht kui teist tööviisi. Tähtis on, et niihästi ühel kui ka teisel juh-tumil töötaks õpilaste mõte, et nad arutaksid neile antud andmeid ja teeksid neist järeldusi.

Kuid ei tohi piirduda paljaste arvudega, isegi siis mitte, kui omame neid majandusliku arenemise kõikide küsimuste kohta. Arvude analüüs viib meid ainult protsessi skeemi juurde, annab meile ta luustiku; viimast katta liha ja verega — seda võimaldavad meile teist liiki vahendid. Eriti väärtuslikku materjali selleks meile annab vene ilukirjandus eredate kujudega pärisorjadest (näiteks Gogoli „Surnud hinged“ võimaldavad elavalt esile tuua mitmesuguseid viise, kuidas sunnimaine majandus kohandus kaubanduslike suhete arenemisele). Uue jõu, nimelt kodanluse esindajana, mis hakkas asendama mõisnikkonda ja mis kasvas välja peamiselt lagunevast patriarhaalsest külast, toodagu Morozovi kuju, mis on kirjeldatud V. I. Lenini poolt ta klas-silises töös: „Kapitalismi arenemine Venemaal“.

Kõrvuti nende kujudega ettevõtjaist õpetaja toob esile kujutusi töö-tajaist, kes on osavad omas töös ja sitked võitluses, neist, kes hakkasid välja taguma vene töölisklassi parimaid traditsioone. Dokumen-

²⁵) Ilmeka iseloomustuse P. I. Šuvalovist annab Štšerbakov omas teoses „Venemaa kommune langusest“. See on võetud aluseks Kljutševski lühiiseloomustusele.

taalse kirjaliku materjali puudulikkus vene tööliklassi varajasest ajaloost loomulikult tõstab esile vastava materjalina ilukirjanduse ja folkloori. Uurali kooli praktikas näiteks kasutatakse sel otstarbel laialdaselt Uurali jutustuste meistri, Stalinliku preemia laureaadi P. P. Bažovi teoseid. Bažovi jutustuste põhjal õpetaja voolis kujusid, ühelt poolt peremeestest, — kogujast vanahärrast, ta „nõrgaarulistest“, pillamisele kalduvaist järeltulijaist („ühe sõnaga — „pärija“, nagu neid tabavalt iseloomustab Bažov), nende sabarakkudest — kubjastest ja härrade tallalakkujast, teiselt poolt aga töö inimestest, oskuslikest mäemeestest, kes tungivad „Vasemäe“ saladustesse, osavatest meistritest, kes toovad elu igasse asjasse, tõelistest kunstnikest.

Nii saavad õpilased rikkaliku sisuga kujutlusi tehnika arenemisest, töö korraldusest, töötajate ekspuaterimise viisidest.

IV.

Kuid kujutluste loomisega tootmisviiside muutumisest õpetaja töö selles küsimuses ainult algab. Õpilaste jõu kohaselt neid on vaja viia sügavamale ja täielikumale arusaamisele ühiskonna majanduslikust arenemisest, s. t. majanduslike mõistete omandamisele. „Mõisted, — kirjutas V. I. Lenin, — on materia kõrgeima saaduse — aju — kõrgeimaks saaduseks“.²⁶⁾

Teekond kujutlustest mõisteni, mis läheb nähtuste arutamise ja üldistamise kaudu, viib eemaldumisele meelelistest muljetest, meelelise üksiku kaotusele, mitmekülgse elu rikkuste kahanemisele, „aine“, kadumisele, kuid see juhib meid tõe juurde. Sel viisil „hind“ on mõisteks, millel puudub meeleline aine, kuid ta on tõepärasem kui nõudmise ja pakkumise seadus“, märgib V. I. Lenin.²⁷⁾ Seepärast teekond konkreetsest abstraktseni, muljetest ja kujutlustest mõisteni, on tõeni ülestõusmise teekonnaks. „Mõtlemine, tõustes konkreetsest abstraktseni, kui ta on õige (NB!), ei kaugene tõest, vaid läheneb sellele“.²⁸⁾

See aga on raske teekond ja abstraktsiooni kõrgus, milleni tõuseb õpilane majandusliku arenemise ajaloo käsitlusel isegi vanemates klassides, osutub piiratuks ta vaimse arenemise tasemega. Poliitilise ökonoomia õpetamise kogemused keskkoolis näitasid, et õpilased, niiütelda, ainestavad poliitilise ökonoomia kategooriaid. Hinda nad kujutavad endale ette kui kauba tunnust, mitte aga kui ühiskondlikku vahekorda.

Väga näitlikuks ja õpetlikuks osutub see, et kui 1925. a. õppekavad andsid juba VI klassis lisaväärtuse mõiste, siis 1927. a. õppekavades viidi lisaväärtuse küsimus VIII klassi poliitilise ökonoomia kursesse, uue ajaloo õpik (1940. a.) VIII klassile aga loobub selle termini

²⁶⁾ Lenin. „Filosoofilised vihikud“, lk. 163.

²⁷⁾ Lenin. „Filosoofilised vihikud“, lk. 166.

²⁸⁾ Sealsamas.

kasutamisest, asendades teda enam konkreetsema, kirjeldava terminiga „töölise tasumata töö“. Sel viisil lisaväärtuse küsimus jäeti hoopis välja keskkooli kursusest, mis on ka täiesti loomulikuks järelduseks sellest, et keskkooli kursusse ei võetud mõiste „hind“. Järelikult, analüüsides ühiskondlikku tootmisprotsessi keskkoolis, vaatleb õpetaja seda kui ainete ja kaupade tootmise protsessi, mitte tõustes arusaamiseni sellest kui väärtuste loomise protsessist, s. t. mitte eraldudes täiel määral „meelelisest ainest“.

Loobudes poliitilise ökonomia kursuse ja ta kõige abstraktseimate kategooriate sissevõtmisest, kooli ajaloo kursus, eriti vanemates klassides, ometi ei tule toime ilma teatavate majanduslike mõisteteta, mis üldistavad ühe või teise ajajärgu majanduslikke nähtusi. Ilma teatava miinimumita majanduslikest mõistetest ja neid mõisteid vormistavatest terminitest ei saa läbi isegi ajaloo algkursus. Keskkoolis on võimalik ja tuleb rääkida juba küllalt paljudest majanduslikest mõistetest. Nii näiteks prof. Kosminski keskaja ajaloo õpikus antakse mõisted naturaalmajapidamisest (lk. 19), käsitöö eraldumisest põllundusest (lk. 74), tööstuse mitmesugustest tüüpidest: käsitööst (lk. 84), suurtööstuslikust kodutööst (lk. 156), manufaktuurist (lk. 213), kaubanduslik-rahanduslike suhete arenemisest (lk. 89), vahetuse ja krediidi uutest vormidest (veksel, pank, krediit jm.).

Prof. Jefimovi uue ajaloo esimese ajajärgu õpik (1789—1870) kasutab järgmiseid mõisteid: masin (lk. 8), kaubanduslikud suhted (lk. 28), konkurents (lk. 75), tootmise anarhia (lk. 97), kriisid (lk. 97), töölise tasumata töö (lk. 122), kapitalismi üldine seadus (lk. 221).

Igaüks neist mõistetest tuuakse alles pärast seda, kui õpilaste poolt on kogutud konkreetne kujutlus antud küsimuse kohta, ja siis vormistatakse terminiga, kuna ainult terminiga vormistatud mõiste omandab täpsuse. Iga termin kinnistatakse kirjalikult. Mõistete täpsustamiseks on eriti väärtuslik nende ja teiste lähedaste mõistete kõrvutamine skeemide abil. Näiteks on väga kasulik koostada skemaatiline tabel: „Tööstuse kujud“.

Selleks, et mõiste termin oleks kindlalt omandatud, tuleb õpilastel lasta harjutada uute terminite kasutamist, taotledes ligikaudse kirjelduse asendamist täpsete terminitega. Tuleb siiski silmas pidada ohtu, et termin irduv tegelikkusest, mis sageli leiab aset vilumata õpetajail, kes väledat terminite kasutamist loevad mõistete omandamiseks. Sõna, isegi keerulist, meeles pidada, on õpilastel palju kergem, kui aru saada nähtuse olemusest. Mõiste, üldistades tegelikkust, haarab ta olemust, heites eemale mitteolulise. Kuid abstraherimise protsess vilumata õpetajal võib viia selleni, et õpilase ebaküps mõistus rebib termini täielikult lahti reaalsest tegelikkusest. Siis mõiste muutub sisutuks; termin osutub vaid tühjaks sõnakõlksuks. Õpilaste teadmised muutuvad verbaalseteks. Omal ajal teadmiste verbalismi vastu võit-

lesid suurimad mõtteteadlased. Goethe piitsutas „Faustis“ tolleaegse skolastika verbalismi, andes Mefisto sõnadega ironilist nõu surnud teaduse preestritele:

„Niipea kui tuleb puudus mõistetest,
võib neid asendada sõnaga.
Sõnadega peetakse vaidlusi,
sõnadest kujundatakse süsteemid,
sõnu me peame usaldama,
sõnades ei tohi tähtegi muuta“.

Verbalismi vastu koolis võitlesid tuliselt ka Komensky ja Rousseau.

Ja ometi verbalism veel praegugi osutub tõsisemaks ohuks, mis ähvardab nõukogude kooli.

Peamisteks võitlusvahendeiks verbalismi vastu ajaloo õpetamisel osutuvad: 1) sisukas ja elavate kujutluste loomine tegelikkusest ja 2) kõige tihedama seose kujundamine termini (mõiste) ja reaalse elu vahel, mida pidevalt kindlustatakse aeglase üleminekuga konkreetsest abstraktseni ja vastupidise allaminekuga abstraktsiooni kõrgustelt konkreetse tegelikkuseni.

Sageli võib kuulda õpetajailt kurtmist selle kohta, et majandusliku arenemise ajaloo küsimused on õpilastele igavad, et õpilased neid ei armasta. Parimate õpetajate kogemused näitavad, et neil kurtmistel pole alust. Majandusliku arenemise küsimused on igavad ja vähe õpetlikud ainult siis, kui õpetaja ei suuda luua elavaid kujutlusi tegelikkusest ja kui ta ei oska kujundada järkjärgulist ülemineku protsessi konkreetsest abstraktseni. Kui aga mõlemad selles peatükis esitatud meetodilised ülesanded on lahendatud edukalt, siis õpilased suure huviga omandavad konkreetse materjali ja mitte vähema huviga (vahel aga isegi suure innuga) toimetavad neile jõukohast konkreetse materjali arutamist ja üldistamist.

V.

Selle töö hariduslik ja kasvatuslik tähtsus on erakorraliselt suur. Sellega pannakse alus materialistlikule arusaamisele ajaloost, sellega kindlustatakse arusaamine töö osast inimkonna ajaloos ja kasvatakse suhtumist töösse kui igasuguse inimühiskonna ja ta arenemise alusesse.

Arusaamiseks töö osast inimese ajaloos on eriti tähtis peatuda töö tootlikkuse küsimustel mitmesugustel inimkonna arenemise astmetel. Ajaloo õpetajaile õnnestub ilma vaevata näidata orjade ja sunnimaiste talupoegade töö madalat tootlikkust (viimane omandatakse põhimiselt juba ajaloo algõpetuses). Palju raskem on näidata (ja see kaugelt mitte alati ei õnnestu õpetajaile), et orjapidamine ometi oli sammuks edasi, võrreldes ürgaegse kogukondliku korraga, töö tootlikkuse suurenemise mõttes, ja et feodaalne kord (ja selles ongi ta progressiivsus) suuremal määral kindlustab tootvate jõudude kasvu kui orja-

pidamine. Selle ülesande lahendamise teed antiikmaailma ajaloo kursuse suhtes on selged ja parimate õpetajate praktikas võib leida küllaldaselt väärtuslikke näiteid. Kuid keskaja ajaloo kursuse programmis leiduv punkt: „Feodalismi progressiivsus võrreldes orjapidamisega“ selgitatakse tavaliselt, kui ta üldse selgitatakse õpetaja poolt, siis ainult abstraktsete arutluste abil. Kuid juba sellel õppeastmel on oluliselt tähtis viia õpilasi jõukohasele arusaamisele Lenini suurest mõttest: „Töö tootlikkus lõpptulemusena on kõige tähtsam, kõige olulisem uue ühiskondliku korra võiduks“.

Selgitades töö osa inimkonna ajaloos õpetaja koos sellega süütab õpilastes püüdmist lülituda sellesse suuresse inimkonna loovtöösse, mis on ümber kujundanud kogu maailma ja inimese enda ja mille eduks uus sotsialistlik kord avab uued seninägematud võimalused. Inimkonna vägiteod töös, alates ta ajaloo koidikust, legendaarsetest töösangaritest (Prometheus, Daidalos, Herakles, Mikula Seläninovitš jt.) peavad muutuma sisemiselt lähedasteks tulevastele osavõtjaile sotsialistlikust ülesehitustööst, milleks meid vaimustab sotsialistliku töö suurima sangari seltsimees Stalini kuju.

Fenoloogilised vaatlused koolis.

JOH. KAIS.

Loodusõpetus nõukogude koolis, nagu seda nõuab õppekava, peab olema seotud õpilaste tegelike vaatlustega looduses ja neile tuginema. Huvitavamad, aga ka lihtsamad vaatlused, mis ei vaja erilisi vaatlusriistu, on fenoloogilised vaatlused. Need vaatlused hõlmavad mitmesuguseid hooajalisi nähtusi looduses aastaegade vahetusel. Kõik muutused looduse elus, mida me märkame kevade, suve, sügise ja talve tulekul, piltlikult öeldes looduse pöördlaval aasta kestel, on ikka ja alati kaasakiskuvad ning paeluvad meie tähelepanu, nii et ei laps ega täiskasvanu lähe neist ükskõikselt mööda. Esimeste lindude, lillede ilmumine kevadel, lume ja jääkatte kadumine, esimeste suvekinkide — marjade leidmine, lehtede suremine ja varisemine sügisel, lahkuvad linnuparved — see kõik on nähtused, mida jälgime suure huviga.

Seda huvi ei või kool jätta kasutamata, et arendada õpilastes teadlikku suhtumist looduse ellu. Tegelikult toimetataksegi fenoloogilisi vaatlusi peaaegu kõigis koolides ja õpilaste endi avaldused on tõendanud, et see vaatlustöö neile meeldib.

Fenoloogilised vaatlused on ka suure praktilise väärtusega, eriti põllumajanduses ja aianduses. Selgitagu seda mõni näide. Vaatlused on näidanud, et mõni päev pärast sarapuu tolblemise algust hakkab õitsema ka halapaju, mille õitelt mcsilased võivad saada kõige vara-

jasemat mett kevadel. Seepärast on õige aeg mesipuude väljatoomiseks, niipea kui märkame sarapuu tolmlemist. Viljapuude arengu faasidest leiame sobiva aja puude pritsimiseks kahjurite tõrjeks. Kui pungad õunapuul muutuvad hõbedakarvalisteks, on paras aeg pritsimiseks täide, lehemähkuri ja puuklaste vastu. Roosakate õienupude ilmumine näitab, et tuleb puid pritsida öölase röövikute, lehemähkurite ja punaste lutikate vastu jne.

Põlluviljade küpsemise jälgimine aitab määrata õige aja viljakoristamiseks, et ei oleks terade pudenemist.

Nõukogude Liidus toimetatakse laialdasi fenoloogilisi vaatlusi selleks, et põllumajanduse juhtivad organid võiksid plaanikindlalt organiseerida viljakoristamistöid masinate õigeaegse kohalesaatmisega, viljavarumist jm. Vaatlused saadetakse meteoroloogia-jaamadesse, kus koostatakse dekaadide kaupa ülevaated põlluviljade arenemise ja seisundi kohta. Need vaatlusandmed on ühtlasi ka oluliseks täienduseks ilmavaatlustele, võimaldades uurida täpsemalt ühe või teise paikkonna kliimat.

Fenoloogilisi vaatlusi korraldatakse koolitöö ajal üksikuis klassides kõigi õpilaste osavõtul. Vaatlusi ei tule katkestada ka kevadise koolivaheaja kestel — õpilased jätkaku vaatlusi ja nende ülesmärkimist õpetaja poolt antud kava järgi kodus. Suvel aga olgu fenoloogiliste vaatluste toimetamine noorte naturalistide ringide üheks kindlaks ülesandeks. Selleks tuleb varustada ringid aegsasti üksikasjalike vaatluskavadega.

Vaatluskavad on tingimata tarvilikud. Loomulikult peaks neid koostama õpetaja ise, kohandades tööd kooliümbruse loodusega. Tegelikult kasutatakse siiski meeeldi trükitud vaatluskavu ja -vihke, kus on ruumi ka vaatluste ülesmärkimiseks. Õpetaja koostatud vaatluskavad tuleb samuti õpilastele kätte anda (kas masinakirjas või šapirografeeritult), sest suulised juhatused ununevad peagi.

Teaduslikud fenoloogilised vaatlused, mida toimetatakse ümbruskonnas kliima tundmaõppimiseks ja kasutatakse ka põllumajanduslike uurimiste otstarbeks, on üsna ulatuslikud; nad sisaldavad vaatlusi metsikult kasvavate taimede, põllumajanduslike kultuurtaimede, viljapuude ja -põõsaste, umbrohtude, taimekahjurite ja -haiguste, loomade ja lindude kohta. Muidugi ei ole need kavad noorematele õpilastele jõukohased; vaatlustööks tuleb siin lihtsustatud kava kasutada. See võiks olla näiteks järgmine:

Kevadised vaatlused.

1. **Loomariigist:** esimeste rändlindude ilmumine — millal ja kus nähtud-kuuldud (lõoke, kuldnokk, linavästri, metsvint, pääsuke, ööbik, kagu, vutt, rääk jt.);

kurgede, hanede, luikede läbilend: millal, mis suunas (ilmakaarte järgi), mitu lindu parves;

väikeste loomakeste elust: millal ja kus nähtud esimest korda kärbest, kirjuliblikat, kapsaliblikat, kihulasi, mesilast, kumalast, konna, vihmaussi, nahkhiirt, mai- ehk lehepõrnikat, sitikat, sisalikku, värsket mutihunnikut, konnakudu, konnapoegi, noori kuldnokki jne.

2. Taimeriigist: esimesi kevadlilli — millal ja kus leitud õitsemas (sinilill, paiseleht, võsaulane, varsakabi, kuldtäht, võilill, nurmenukk, kullerkupp, tulp, nartsiss, maikelluke jt.);

puude ja põõsaste lehistumine — märkida puu või põõsa kasvukoht, kuupäev, mil oksad märgatavalt rohelised — „hiirekõrvus“, siis täielise lehistumise aeg (sarapuu, lepp, arukask, toomingas, haab, vaher, tamm, pärn, saar, õunapuu, kirsipuu, pirnipuu; karusmari, must sõstar, punane sõstar, vabarnas, sirel jt.);

puude ja põõsaste õitsemine — märkida samade puude või põõsaste õitsemise algus (esimesi õisi), täisõitseng ja õitsemise lõpp, kui okstel veel viimseid õisi.

3. Mitmesuguseid nähtusi (märkida vaatluskoht ja kuupäev): saanitee lõpp; põllud lumest paljad; jõel jääminek, tiigil või järvel jäälagunemine; teed kuivad; esimene kevadvihm, äike; esimene „suvipäev“ (varjus 20° C), hiliseid öökülmi; esimene künd, külv; kari väljas, töid aias — peenraid tehakse, kartuleid pannakse, herneid jm. külvatakse.

Vaatluste üleskirjutamiseks tarvitatakse koolides harilikku vihku (kui ei ole tarvitusel trükitud vaatlusvihud); seda peetakse päeviku kujul, märkides tähelepanekuid vabas sõnastuses. Selgitagu seda paar näidet.

2. 04. 1940. Nähti esimesi kuldnokki koolipargis. Ka lõokest kuuldi. Pükese käes (varjulised kohad paiguti) on maa vabanenud lumest, mäetipud mustavad, 14° C.

4. 04. Nähti esimest linavästriku kivil istuvat.

5. 04. Märgati sipelgate ärkamist ja liikumist keskpäeval. Klassituppa lendas esimene mesilane. Ka võis näha kärbeid koolimaja lõunapoolsel seinal.

6. 04. Nähti künnivarest. Kuldnokad askeldavad pesakastide juures ja kannavad prahti välja.

7. 04. Koolimaja-eelsel järvel on vesi peal. Hommikul oli maa külmunud, päeval 3° sooja. Koolipargis on veel palju lund. Saime maitsta vahtra mahla. Kuldnokad korraldavad pesakaste, künnivaresed jalutavad põllul, vindid lasevad laulu kuuldavale.

8. 04. 2° C päeval. Lumi sulab, veed jooksevad; põllud lumest paljad. Reega ei pääse enam linna.

K. algkool Tartumaal.

Paljundatud vaatluskavu võib ka niiviisi koostada, et vaatlejal tuleks kirjutada ainult kuupäev ja lühikesi lisamärkmeid (see on näidatud kursiiviga).

Vaatlusi kevadel 1940.

I. Loomariigist.

Lindudest nähtud:

- Kuldnokka — 1. apr., kooliaias; algas pesa korraldamist 4. apr.
- Kiivitajat — 1. apr., heinamaa kohal.
- Lõokest — 2. apr., põllul.
- Linavästriku — 9. apr., tiigi jääl.
- Toonekurge — 12. apr., tiigi kohal.
- Pääsukest — 2. mail, pargis.
- Oöbikut —

Läbilendajaid:

- Kured — 44 lindu, lennusuund S N, 25. apr.
- Haned — u. 80 lindu, lennusuund W O, 1. mail.
- Luigid — 80 lindu, lennusuund W O, 6. mail.

Väikesed loomad ja putukad ilmusid:

- Kärbes — 4. apr., õues.
- Põldhiir — 5. apr., põllul.
- Sipelgas — 7. apr., metsas pesa juures.
- Värsked mutimullahunnikud — 7. apr., maja ääres.
- Kirjuliblikas — 10. apr., mänguplatsil.
- Kapsaliblikas — ?
- Sääsk — 18. apr., õues.
- Vihmauss — 19. apr., aias.
- Mesilane — 21. apr., aias.
- Konn — 21. apr., tiigis.
- kudu — 30. apr.
- esimesed kulleled — 9. mail, kraavis.

II. Taimeriigist.

Lilled õitsetesid:

- Lumikelluke — 20. apr., pargis.
- Sinilill — 29. apr., metsa ääres.
- Paiseleht — 30. apr., kraavi ääres.
- Varsakabi — 1. mail, tiigi ääres.
- Võsaülane — 1. mail, võsastikus.
- Nurmenukk — ?
- Kullerkupp — ?

Puud „hiirekõrvus“:

- Raeremmelgas — 2. mail, heinamaal.
- Arukask — 8. mail.
- Sarapuu — (õitseb) 8. mail.
- Vaher —
- Toomingas —

III. Mitmesuguseid nähtusi.

- Saanitee lõpp — 11. apr.
- Jääminek Rapla jõel — 14. apr.
- Tiigid jäävabad — 16. apr.
- Esimene äike — 19. apr.
- Teed kuivad — 20. apr.
- Esimene soe vihm — 4. mail.
- Esimene künd — 30. apr., traktoriga.

A. algkool Harjumaal.

Neist kahest üleskirjutusviisist sobib päevikuvorm paremini vanemale astmele (V—VI klass), kuna lihtsad ülesmärkimised teises näites on eriti kohased nooremal astmel (III—IV klass).

Fenoloogilised vaatlused kujunevad iseäranis õpetlikeks, kui neid on võimalik eelmiste aastate andmetega võrrelda. Siis selguvad suured kõikumised kevadises looduse ärkamises, samuti ka sügise ja talve tulekus; erakordselt varased või hilised nähtused püsivad mälus palju aastaid.

Niisugusteks võrdlusteks, mis viivad ka nähtuste keskmiste tähtsuste mõistele, on tarvis vaatlusandmed koolis säilitada. See on võimalik mitmel viisil:

1. peale õpilaste isiklike vaatlusvihkude peetakse ka klassi vaatluspäevikut, mida täidavad õpilased ise klassi organisatori järelevalvel; mõnel pool on päeviku pidamine korrapidajate ülesandeks. See kollektiivselt koostatud päevik-vaatlusvihk jääbki siis koolile.

2. Õpetaja ise peab eri päevikut — vaatlusvihku, kuhu kirjutab kokkuvõtlikud ülevaated õpilaste vaatlusandmeist, kui neid ühiselt arutellakse, täiendades ka oma isiklike vaatlustega. See töö, kuigi ta toob õpetajale hoolt, on väga väärtuslik loodusõpetuse eesmärkides, samuti ka kodukoha looduse uurimises. Toome siin välja võtte niisugusest kokkuvõttest õpetaja päevikus:

Vaatlusi 1940. a. (K. algkool Pärnumaal.)

Kevadine pööripäev oli külm.

Esimene keskpäevasula oli 22. märtsil; kestis see nähe sedapuhku ainult 3 päeva.

24. märtsil laulsid tihased kevadisi viise. Sama päeva õhtul oli sombune, kogu taevas oli virmalistest punane.

Õösula on olnud ainult 1/2. ja 2/3. apr. ööl, siis läksid künkad kiiresti mustaks. 10. apr. algas vankrisõit maanteel, aga metsateed olid veel 14. apr. lumes.

Kuldnokk: 20. märtsil üksik lind puuksal istumas, 1. apr. keskpäeval lendasid suured parved ühest õuest teise.

Mustad varesed ilmusid 22. märtsil, kiivitajad 30. märtsil.

Esimesi lõokesi nähti 27. märtsil, rohkesti laulmas 2. apr.

Metsvindid jõudsid ojaäärsele lepikusse 5. apr., ka lepalind istus ladvaoksal.

6. apr. lendas mööda 8 luike, laskudes kord ka rannaäärsele jääle, lennusiht piki rannajoont.

4. apr. keskpäeval lendles õues kollane liblikas.

10. apr. keskpäeval vaatlusime lõunapoolsel majaseinal 6 kärbest.

7. apr. istus taral linavästrik, teda oli nähtud ka heinamaal künka otsas.

Sarapuupõõsas on 14. apr. veel täiesti „pulkas“, aga leppade urvad on juba pikemaks veninud. — Jne.

Arusaadavalt sisaldavad niisugused kokkuvõtted rohkesti ja täpseid vaatlusandmeid.

3. Õpetaja täidab õpilaste (ja ka isiklike) vaatluste põhjal vastavad vaatlusvihud või -lehed, kirjutades sinna ainult kuu-päevad. Needki vihud (lehed) võivad olla kas trükitud või kooli jaoks omatehtud. Niihästi vaatlusvihud kui ka -lehed on tabelikujulised, iga vaadeldava nähtuse jaoks eri tabel, milles on 5—6 või rohkemgi lahtreid üksikute aastate jaoks, nii et tabeleis säilivad mitmeaastased vaatlused.

Näide:

Kevadtaimede õitsemise algus.

Vaatluskoht: N. algkool Võrumaal.

Juhis: Tabelisse märgitakse kuupäev, mil nähti esimesi õisi.

Taime nimi	1942	1943	1944	19..	19..	19..
Sinilill	15. 04.	2. 04.	21. 04.			
Paiseleht	14. 04.	3. 04.	24. 04.			
Võsaülane	1. 05.	19. 04.	4. 05.			
Varsakabi	3. 05.	22. 04.	10. 05.			
Võilill	12. 05.	5. 05.	20. 05.			
Nurmenukk	15. 05.	6. 05.	19. 05.			
Maasikas	24. 05.	14. 05.	26. 05.			
Kullerkupp	23. 05.	15. 05.	30. 05.			

Teisi soovitavaid vaatlustabeleid:

1) Puude ja põõsaste õitsemine (võib eelmisega ühendada).

2) Puude ja põõsaste lehistumise algus — selleks loetakse lupäev, mil mitmel üht liiki puul on ilmunud esimesed täiesti lahtirullunud, normaalse kujuga, kuid veel väikesed lehed (tavaliselt räägitakse siis, et puu on „hiirekõrvus“); männi ja kuuse lehistumise alguseks loetakse moment, mil uue kasvu kest vabaneb punga äärest, jäädes kas osalt kasvule rippuma või kukkudes maha; okkad ei ole veel lahti läinud.

3) Lindude ilmumine kevadel — siia kuulub ka kurgede, hanede ja luikede läbilend.

4) Väikeste loomakeste ilmumine (vt. lk. 172).

5) Mitmesuguseid nähtusi kevadel ja sügisel (vt. lk. 172).

Kui organiseeritakse suviseid vaatlusi noortele naturalistidele, siis täiendatakse õitsemise tabeleid taimedega, mis õitsevad alles pärast koolitöö lõppu (rukis, rukkilill, ristikhein, hernes, pihlakas, pärn, kanarbik jt.) ja koostatakse mõned uued tabelid, näiteks: esimesed küpsed viljad — metsmaasikas, aedmaasikas, mustikas, vaarikas, punane sõstar, must sõstar, karusmari, ploomid, õunad, pirnid, pohlad jt.; töid aias ja põllul; eriti soovitavad oleksid üksikute viljapuude ja kultuurtaimede arenemise vaatlused kogu vegetatsiooniperioodi kestel. Näide: õunapuud.

Mida vaadeldud	1942	1943	1944	19..	19..	19..
Pungade paisumine	25. 04.	8. 04.	14. 04.			
Lehistumise algus	18. 05.	8. 05.	17. 05.			
Täieline lehistumine	5. 06.	27. 05.	19. 05.			
Õitsemise algus	28. 05.	16. 05.	29. 05.			
„ lõpp	10. 06.	29. 05.	8. 06.			
Esimesed küpsed viljad	25. 08.	20. 08.				
Lehtede koltumise algus	3. 10.	18. 10.				
„ varisemise lõpp	1. 11.	6. 10.				

Kultuurtaimede vaatluseks koostatakse järgmised tabelid:

Taliviljad — kevadise kasvu algus, pealoomine (kui 10% taimi on pea „loonud“, s. t. pea juba väljas); õitsemise algus (õitseb vähemalt 10% taimi), terade vahaküpsus; külv; tärkamine.

Suiviljad — külv, tärkamine, loomine, õitsemise algus, vahaküpsus.

Kartul — sort, mahapanemine, tärkamine, õitsemise algus, pealsete närbumine vanaduse tõttu, ülesvõtmine.

Lina — külv, tärkamine, õitsemise algus, vilja valmimine, koristamine.

Vaatluste korraldamine nooremal astmel.

Kavakindlad fenoloogilised vaatlused korraldada ülesmärkimisega on jõukohased ja kasulikud V—VII klassile. Nooremal astmel (III—IV klassis) jääb ulatuslikuma vaatluskava täitmine enam-vähem lünklikuks; seepärast osutub siin otstarbekohasemaks üldise vaatluskava osadeks jagamine ja täitmine üksikute teemade järgi. Peale selle tuleb siin näitlikumat, piltlikumat ülesmärkimisviisi tarvitada ja õpilaste isiklike vaatluslehtede kõrval pidada ka üldist seina tabelit, mida sisustavad õpilased ise. Need tabelid on väga kasulikud õpilaste vaatlustööle virgutamiseks ja vaatluste läbitöötamiseks õppetundides.

Niisugune töökorraldus oleks üleminekuks koduloolistelt vaatlustelt, mis sisaldavad peamiselt ilma- ja fenoloogilisi vaatlusi, kavakindlale vaatlustööle vanemal astmel. Üksikuist teemadest võib nimetada järgmisi.

1. Rändlinnud saabuavad.

Sügisel on raske meil pesitsevate rändlindude äralennu päeva tähele panna, pealegi on hulk linde juba enne koolitöö algust lahkunud. Kevadel aga on kerge nende taasilmumist märgata; ei näe me lindu kohe silmaga, siis kuuleme juba kaugelt ta laulu. Vaatlused kirjutame järgmisse tabelisse (märkuste lahtrisse märgitakse võimalust mööda: Kas lind tuli üksikult, paarides või salkadena? Oli see isalind või emalind? Kas lind on terasööja või putkasööja?)

Rändlinnud saabuavad. S. algkool Järvamaal. 1939.

Linnu nimi	Kuupäev	Märkusi
Kuldnokk	27. märtsil	Üksik isalind pesakasti juures. 9. apr. 2 lindu.
Lööke	28. "	Laulis põllu kohal. 5. apr. kuulud laulu mitmelt poolt.

Teisi linde: Metsvint, linavästri, laulurästas, kägu, suitsupääsuke, piirpääsuke, ööbik, vutt jne. Peale selle kurgede, hanede, luikede läbilend.

Muidugi sobib õpilaste vaatluste ülesmärkimine ka päevikuna. Kokkuvõttes aga valmistatakse tabel, kus linnu ilmumise aja kohale kirjutatakse ta nimi; head joonistajad võivad aga linnu joonistada (see on eriti soovitatav seinatabelil). Tabel oleks siis järgmine:

Rändlindude tulek 1939. a.

Aprill						Mai				
25	5	10	15	20	25	5	10	15	20	25
↑ Kuld- nokk		↑ Vint	↑ Lina- väst- rik	↑ Lau- lu- rääs- tas		↑ Suit- su- pää- suke	↑ Õöbik		↑ Rääk	↑ Vutt
↑ Löö- ke										
				↑ Kured	↑ Haned		↑ Luiged			

2. Väikeste loomakeste ja putukate ilmumine.

Vaatluskava vt. lk. . Ülesmärkimine päevikuna; kokkuvõte, nagu eelmises ülesandes.

3. Kevadtaimed õitsevad.

Otsida kevadel õitsevaid taimi aasal, nurmel, metsas on rõõmus töö igale lapsele. Ja just õpilaste abil võime koguda rohkesti andmeid taimede õitsemise aja kohta kooliümbruses. Kindlat nimestikku pole tarvis, lk. on nimetatud ainult harilikumad ja needki rohkem näiteina. Kui õpilased on vaatlustööle rakendatud, siis leiavad nad peaaegu kõik taimed, mis kasvavad kooliümbruses.

Vaatlused kirjutatakse päevikusse, väga soovitatav on ka päevik-tabel seinal; selle täitmise eest hoolitsevad klassi korrapidajad. Kokku-võtte tehakse tabelina, nagu ülesandes 1. Et õite ja taimede joonista-mine on hoopis kergem kui lindude kujutamine, siis võib tabelis nime de juurde ka joonised teha.

Kui on üles märgitud ka harilikumate kevadtaimede õitsemise lõpp (kuupäev, mil leidub veel üksikuid viimseid õisi), siis võib nende jaoks koostada eritabeli, milles iga taime jaoks on oma rida. Sellesse joonistatakse vastava taime õisi ajavahemikus õitsemise al-gusest kuni õitsemise lõpuni. Et mõni taim õitseb kogu suve (võilill), siis tuleb tabelit lõpetades selle taime kohta märkusena kirjutada, et ta õitseb edasi. (Niisugune tabel, kuid ilma piltideta, leidub lk. 181).

4. Meie puud ja põõsad kevadel.

Puude elu kevadel annab rohkesti vaatlusainet. Tuleks tähele panna lehistumise algust, täielist lehistumist, esimesi õisi, õitsemise lõppu, mõnel juhul (näit. haab, paju) koguni küpsi vilju. Mõned puud (haab, lepp) õitsevad vara kevadel, lehistuvad aga alles mais, teised õitse-

vad ja lehistuvad peaaegu ühtaegu (kask, vaher, õunapuu), kolmandad õitsevad alles hiljem, kui lehed juba ammu täieliseks arenenud (pihlakas, pärn).

Et õpilased tuleksid vaatlustöoga toime, võtku iga õpilane ülesandeks vaadelda ainult üht puud ja üht pöösast. Õpetaja aga korraldagu kogu tööjaotus nõnda, et kõiki tähtsamaid puid ja pöösaid, metsikult kasvavaid kui viljapuid ja -pöösaid vaadeldaks.

Kõigi vaatluste kokkuvõtte tehakse puude „kalendrina“. Selles on iga vaadeldud puu ja pöösa jaoks oma rida, kus märgitakse õitsemise algus ja lõpp, lehistumise algus ja täislehtede ilmumine (vahel ka küpsed viljad, näit. pajul, haaval, kui niikaugele jõuab puu arenemine enne koolitöö lõppu või kui vaatlusi toimetatakse suvelgi).

Seesama „kalender“ kujuneb piltlikuks, kui ajavahemik õitsemise algusest selle lõpuni märgitakse õite joonistega, lehistumise algus väikese lehekese pildiga ja siis ikka suuremate joonistega, kuni täisleheni vastaval kohal ja sealt edasi rea lõpuni. Neil juhtudel, kui õitsemine ja lehtede areng langeb ühele ja samale ajale, tuleb rida kaheks osaks jagada, et ühel õisi, teisel lehti kujutada.

Seinatabelile, mis on küllalt suur, võib isegi kuivatatud õisi ja väiksemaid lehti kleepida. Tabel kujuneks siis järgmiseks (märgitud on ainult mõned puud; tehnilistel põhjustel ilma pildideta).

Puude kalender kevadel 1943. a.

	Aprill					Mai					Juuni
	5	10	15	20	25	5	10	15	20	25	
Sarapuu		Õitsemine						Lehistamine		Täislehed	
Kask								Lehistamine		Täislehed	
Vaher								Lehistamine		Täislehed	
Õunapuu								Lehistamine		Täislehed	
Karusmari								Lehistamine		Täislehed	

Pisut abstraktsem oleks seesama kalender, kui tähistada üksikuid nähtusi värvidega: õitsemise aeg — punane, lehistumine ja lehed — roheline, küpsed viljad — pruun. Seega võidaks aga tabeli ülevaatlikkus. V—VII klassis oleks seesugune „kalender“ just soovitav.

5. Mitmesuguseid nähtusi kevadel.

Kokkuvõtteks võib valmistada samasuguse, kuid suurema tabelikalendri, nagu see oli lindude ilmumise, lillede õitsemise alguse jaoks. Mida saab joonistada, esitatakse pildina: esimene künd — kujutatakse ader, esimene äike — äikesepilv, aias tehakse peenraid — labidas peenral, kari väljas — lehm või lammas karjamaal söömas jne. Oökülmad märgitakse ilmavaatlustel tarvitatava halla märgiga. Harilikult ühendatakse need vaatlused ilmavaatlustega.

Looduse kalender.

Juba põgusad tähelepanekud näitavad, et taimede õitsemise, puude lehistumise aeg, samuti lindude saabumise tähtajad üksikuil aastail, sõltuvalt ilmastikust, on väga muutlikud. Aprillis ja mais esimesel poolel esinevate nähtuste ilmumine hilistel ja varajasil kevadeil kõigub kuni 40 päeva piirides. Uldiselt on kõikumiste ulatus varasemal nähtustel suurem, hilisemal väiksem, nii et harilikult juuni alguses esinevad faasid kõiguvad ainult 2—3 nädala piires.

Fenoloogiliste vaatluste juhtimiseks aga oleks õpetajal kasulik teada, millal võiks oodata ühe või teise taime õitsemise algust, tuttavate lindude saabumist. Kui ta siis juhib ka õpilaste tähelepanu oodatavale nähtusele, on nad oma vaatlustöös teadlikumad. Niisugune selgitustöö oleks üsna kerge, kui teaksime: 1) vaadeldavate nähtuste keskmist, normaalset saabumisaega, 2) normaalset (keskmist) õhutemperatuuri iga ajamomendi jaoks vaatluskohas ja 3) tegelikku õhusoojust ja selle lahkuminekut normaalsest õhutemperatuurist. Viimase teguri järgi võiksime siis otsustada, kuivõrd ligikaudu kevade areng on normaalsest ajast ette jõudnud või hilistunud, sest tähtsaimaks põhjuseks, mis äratub looduse kevadel ellu, on just soojus. Samuti mõjustab kõigepealt õhusoojuse kahanemine sügisnähtuste saabumist.

Looduse arenemiskäigu üksikute järkude ehk arenemisfaaside keskmiist, normaalset aega on võimalik arvutada ainult pikaajalistest vaatlustest (vähemalt 25—30 a. kestel). Niisuguseid vaatlusandmeid Nõukogude Eesti looduse kohta ei ole olemas; ainult mõnes üksikus punktis on kuni 20 a. kestel fenoloogilisi vaatlusi toimetatud ja sealgi mitte täielise kava järgi ja mitte küllalt järjekindlalt. Seepärast on arenemisfaaside keskmine aeg alljärgnevais tabelleis, milledes on arvestatud tähtsamaid vaatlusandmeid, ainult ligikaudne. Et nähtuste esinemise järjekord on tabelis enam-vähem kindel, siis võivad needki andmed olla kasulikud õpetajaile fenoloogiliste vaatluste juhtimisel. Eelkevad, varakevad, täiskevad, algsuvi, täissuvi, hilissuvi ehk algsügis, täissügis ja hilissügis on fenoloogilised aastaajad, mida selgitame veel allpool.

Tabelite koostamisel on silmas peetud eeskätt Kesk-Eesti ala.

Meie puude ja põõsaste õitsemise aeg.

		Aprill	Mai	Juuni	Juuli	August
Eel-kevad	Näsiiniin	<u>10.04</u>				
	Harilik lepp	<u>12.04</u>				
	Sarapuu	<u>14.04</u>				
	Haab	<u>17.04</u>				
Vara-kevad	Karusmari		<u>12.05</u>			
	Kask		<u>13.05</u>			
	Vaher		<u>14.05</u>			
Täis-kevad	Toomingas		<u>17.05</u>			
	Kirss		<u>19.05</u>			
	Mustikas		<u>20.05</u>			
	Tamm		<u>22.05</u>			
	Õunapuu		<u>26.05</u>			
	Palukas		<u>27.05</u>			
	Sookail		<u>27.05</u>			
	Sirel		<u>28.05</u>			
	Mänd		<u>29.05</u>			
	Pihlakas		<u>30.05</u>			
	Kibuvits			<u>12.06</u>		
Algsuvi	Jasmiin			<u>20.06</u>		
Täissuvi	Pärn				<u>18.07</u>	
	Kanarbik				<u>26.07</u>	

Taimede õitsemise aeg.

	Aprill	Mai	Juuni	Juuli	August	Sep- tember	Ok- toober
Eelkevad	Paiseleht	10. 04					
	Kuldtäht	13. 04					
	Sinilill	15. 04					
	Lepiklill	21. 04					
Vara- kevad	Võsaülane	24. 04					
	Varsakabi	28. 04					
	Võilill		10. 05				
	Nurmenukk		13. 05				
Jänese kapsas		15. 05					
Täis- kevad	Pääsukesesilm		20. 05				
	Kullerkupp		21. 05				
	Maasikas		22. 05				
	Köömen		31. 05				
	Maikelluke		27. 05				
	Kibetulikas			1. 06			
	Valgeristik			10. 06			
	Jaanikakar			12. 06			
Alg- suvi	Rukis		16. 06				
	Rukkilill		17. 06				
	Verihein		20. 06				
Täissuvi	Põldohakas			18. 07			
				25. 07			
Hilissuvi	Ädallill				8. 08		

Selle ja järgnevate tabelite koostamisel on kasutatud, peale isiklike vaatluste, andmeid kirjuusest: A. Ueksp, „Phänologische Beobachtungen aus Lechts über die Jahre 1889—1914“ (Beiträge zur Kunde Estlands, 1931, lk. 49).

Neis tabelleis-kalendreis esitatud andmete ülekandmisel ühte või teise vaatluskohta võib silmas pidada järgmist tabelit.

Õunapu normaalse õitseaja algus on:

Võrus	— 26. 05	Haapsalus	— 31. 05
Valgas	— 26. 05	Narva-Jõesuus	— 31. 05
Tartus	— 26. 05	Rakveres	— 3. 06
Viljandis	— 27. 05	Tallinnas	— 3. 06
Paides	— 28. 05	Kuressaares	— 8.06
Pärnus	— 30. 05		

Seega algab õunapuu õitsemine Tallinnas 8 päeva hiljem kui Võrus, sageli aga on see vahe suurem, kuni 14 päeva.

Rändlindude tuleku ja lahkumise aega kujutab alljärgnev

Lindude kalender.

	Märts	Aprill	Mai	Juuni	Juuli	August	Sept.	Okt.
Kuldnokk	25. 03	_____						
Lõoke	26. 03	_____						
Metsvint	2. 04	_____						
Laulurästas	6. 04	_____						
Linavästri	8. 04	_____						
Küivitaja	12. 04	_____						
Kivitäks	25. 04	_____						
Väike lehelinnuke	26. 04	_____						
Suitsupääsuke	4. 05	_____						
Kägu	6. 05	_____						
Üübik	14. 05	_____						
Hall kärbsenäpp	18. 05	_____						
Rääk	21. 05	_____						
Piirpääsuke	21. 05	_____						
Peoleo	31. 05	_____						

Normaalse õhutamperatuuri leidmine iga ajamendi jaoks vaatluskohas on praegusel ajal võimalik üsna hea täpsusega. Järjekindlaid meteoroloogilisi vaatlusi on Nõukogude Eesti alal toimetatud üle 75 a. ja vaatlusjaamade võrk on võrdlemisi tihe. Küllaldaste vaatlusandmete põhjal on K. Kirde koostanud rea kaarte, millele isotermid kujutavad muu seas 0°, 5°, 10°, 15° saabumist kevadel, samuti sügisel (Kirde, K. Andmeid Eesti kliimast, 1935). Nende kaardikeste abil on hõlpus määrata kuupäev, mil normaalselt peaks keskmine t° olema 0°, 5°, 10°, 15°.

Arvud oleksid järgmised:

	Kevadel				Sügisel		
	0°	5°	10°	15°	10°	5°	0°
Tallinn	3. 04.	2. 05.	26. 05.	1. 07.	22. 09.	20. 10.	22. 11.
Haapsalu	3. 04.	28. 04.	24. 05.	28. 06.	23. 09.	22. 10.	25. 11.
Kuressaare	1. 04.	28. 04.	27. 05.	29. 06.	28. 09.	28. 10.	3. 12.
Pärnu	31. 03.	25. 04.	19. 05.	19. 06.	25. 09.	22. 10.	21. 11.
Viljandi	2. 04.	25. 04.	18. 05.	20. 06.	19. 09.	14. 10.	14. 11.
Paide	5. 04.	29. 04.	21. 05.	22. 06.	16. 09.	11. 10.	14. 11.
Rakvere	6. 04.	28. 04.	26. 05.	30. 06.	15. 09.	11. 10.	10. 11.
N.-Jõesuu	5. 04.	29. 04.	20. 05.	21. 06.	22. 09.	18. 10.	16. 11.
Tartu	2. 04.	23. 04.	16. 05.	18. 06.	17. 09.	15. 10.	13. 11.
Võru	30. 03.	22. 04.	13. 05.	17. 06.	20. 09.	18. 10.	3. 11.
Valga	31. 03.	23. 04.	15. 05.	17. 06.	20. 09.	17. 10.	14. 11.

Kuidas aga leida normaalne õhutamperatuur kõigi teiste ajamomentide jaoks tabeli ulatuses? Seegi ülesanne lahendatakse lihtsa arvutusega. Näide: Missugune on normaalne keskmine t° Tartus 10. mail? — 23. apr. on see 5°, 16. mail tõuseb õhusoojus 10°-le, s. o. 23 päevaaga 5° võrra; 1 päeva kohta on keskmine tõus $5° : 23 = 0,22°$. 23. aprillist 10. maini on 16 päeva, järelikult tõuseb t° selle aiaga $0,22° \cdot 16 = 3,5°$, nii et normaalne keskmine t° on 10. mail Tartus $5° + 3,5 = 8,5°$. — Et keskmine õhusoojus muutub väga ühtlaselt, siis on see arvutus ka küllalt täpne.

Koolis korraldatavate vaatluste otstarbel pole õigupoolest nii täpset arvutust vajaagi. Piisab sellest, et määrame kaardikeste abil oma kooli jaoks kuupäevad, mil kooli asukohas on normaalne keskmine t° 0°, 5°, 10° jne. ja kujutame saadud andmed diagrammina, märkides rõhtteljel kuupäevad, püstteljel aga temperatuurid. Uhendades märgitud punktid joone abil, saame sellega võimaluse määrata normaalset temperatuuri iga päeva jaoks diagrammi ulatuses. Nii näiteks leiame, et normaalne keskmine t° Tartus 1. mail on 6,5°, 20. mail 10,7°, 5. sept. 12,3°, 1. okt. 7,8° jne.

Jäab veel määrata tegelik õhusoojus vaatlusperioodil, et otsustada, kas on oodata nähtuste ilmumist normaalsel keskmisel ajal, sellest

varem või hiljem. Arusaadavalt mõjustab temperatuur taimede arengut rohkem kui näiteks lindude tagasituleku aega, mida tulebki ennustustel silmas pidada.

Õhusoojuse vaatlusi toimetatakse peaaegu igas koolis. Harilikult tehakse seda ainult 1 kord ööpäeva jooksul, enamasti hommikul koolitöö alguses. Täpse keskmise ööpäeva-temperatuuri määramiseks aga on tarvis harilikult kolm (uue ajal koguni 4) vaatlust: kl. 7, kl. 13 ja kl. 21. Endastmõistetavalt ei ole nii tihedad ilmavaatlused koolis teostatavad, pealegi poleks niisugusel töökorraldusel olulist tähtsust, sest tavalised vaatlusriistad pole küllalt täpsed. Kergesti võib tekkida ka lünki pühapäevadel ja koolivaheaegadel, suvisest ajast kõnelemata.

Õhusoojuse mõõtmist toimetatagu koolis hoopis lihtsamalt: üks kord päevas, aga võimalikult sel kellaajal, mil harilikult õhusoojus enamvähem ühtib ööpäeva keskmisega. Pikaajaliste vaatluste põhjal meteoroloogilistes jaamades leiame selleks järgmised kellaajad, mis sobivad üsna hästi ka vaatlusteks meie koolides:

jaanuaris, veebruaris	— kl. 11.
märtsis, aprillis	— kl. 10.
mais, juunis	— kl. 9.
septembris, novembris	— kl. 10.
detsembris	— kl. 11.

Natuke häiriv on vaatlusaja muutumine, kuid pole raske sellega harjuda, kui need kellaajad on klassis välja pandud ja õpetaja ei unusta vaatlustööd jälgimast.

Vaatlusandmete ja normaalse õhusoojuse võrdluseks tuleb joonistada diagramm, millel normaalse õhusoojuse kõvera kõrvale märgitakse ka vaatlusandmed. Kui nendes saavutatakse täpsust $0,5^\circ$, siis on juba nad võrdluseks kõlvulised.

Õhutemperatuuri vaatlusi ja fenoloogilisi tähelepanekuid seotakse omavahel sel viisil, et arvutatakse taimede soojustarvidus temperatuuride summana esimesest kevadpäevast (mil keskmine ööpäeva t° on üle 0°) kuni vaadeldava nähtuseni — õitsemise algus, viljade küpsemine jne. Arusaadavalt on need andmed ainult ligikaudsed, sest taimede arenemist mõjustab peale soojuse ka niiskus, valgustus. Niisuguste arvutuste teel on leitud, et näiteks paiselehe soojustarvidus kuni õitsemise alguseni on $5-8^\circ$, sarapuul 18° , toomingal $250-300^\circ$, maasikal 330° , sirelil 376° , rukkilillel 835° , pärnal 1100° jne. Taimede erinev soojustarvidus on väga suure tähtsusega looduse ökonoomikas, taimede võitluses olemasolu eest. Niiviisi vaheldub taimestik ühel ja samal alal — kevadised taimed juba lõpetavad oma elutegevuse, kui nende asemele astub suvine vahetus. Ka on soojustarviduse määr üheks peamiseks põhjuseks taimede geograafilises tervikus.

Aga nõukogude teadlased (Mitsurin, Lössenko jt.) on suutnud taimi ümber kujundada, muuta nende soojustarvidust ja seega tunduvalt laiendada kultuurtaimede kasvuala.

Fenoloogilised aastaajad. Kevadel algab eluärkamine taimeriigis mahlade liikumisega puude tüves, kui õhutemperatuur on tõusnud 0° -le; sügisel lõpeb elutegevus taimedel, kui õhusoojus langeb 0° -le ja maa külmub. See ajavahemik, mille kestel taimed igal aastal kasvavad, õitsevad ja kannavad vilja, on taimede kasvu- ehk vegetatsiooniperiood. Fenoloogilised vaatlused hõlmavadki nimelt kõiki arenemisnähtusi looduses vegetatsiooniperioodi kestel, kuna talvisel perioodil vaatlusi ei toimetata. Vegetatsiooni perioodi alguseks loetakse kuupäev, mil keskmine ööpäeva temperatuur tõuseb 0° -le ja siis sellelt astmelt pidevalt kõrgemale; seega on normaalse keskmise 0° saabumine kevadel ka keskmise vegetatsiooni perioodi alguseks; näit. Tartus 2. 04., Võrus 30. 03. jne. (vt. lk. 183) Meie kliima oludes ei püsi esimesed sulailmad kevade tulekul sageli kauem kui paar päeva. Sulale järgneb uuesti lühem või pikem külmaperiood, mis paneb alanud eluarenemise taimeriigis jälle seisma. Seepärast on tegelikel vaatlustel otstarbekohasem määrata vegetatsiooniperioodi algus mitte õhutemperatuuri järgi, vaid mõningate hästi vaadeldavate arenemisfaaside kaudu taimedel.

Võtame vegetatsiooniperioodi alguseks kuupäeva, mil harilik lepp hakkab tolmlема. Pääaegu samal ajal ilmuvad ka esimesed õied paiselehel ja näsiniinel, kuid need taimed igal pool ei kasva. Sageli peetakse vegetatsiooniperioodi alguse kuulutajaks sarapuutolmlemist või sinilille esimesi õisi, aga see on mõni päev hiljem kui hariliku lepa tolmlемise algus.

Pajudel, näit. remmelgal märkame paisunud urbade järgi mahlade liikumist päevasulade mõjul palju varemgi, kuid see nähtus jääb kevadtalve, nagu ka esimeste lõokeste ja kuldnokkade tulek.

Mõningaid ebaselgusi on ka vegetatsiooniperioodi lõpu kindlaks-tegemisel. Normaalseks vegetatsiooniperioodi lõpuks on kuupäev, mil normaalne keskmine õhutemperatuur langeb 0° -le, näiteks Tartus 13. nov., Tallinnas 22. nov. jne. (vt. lk. 183). Enamasti aga on esimesed külmapäevad, s. o. päevad keskmise ööpäeva-temperatuuriga alla 0° juhuslikud ja nad ei lõpeta täiesti kasvunähtusi taimeriigis: mitmed taimed õitsevad veel pärast esimesi külmi (näit. raudrohi, müüri-piimohakas, kogelearohi, võilill jt.). Isegi ajutine lumikate ei tähenda veel vegetatsiooniperioodi lõppu. Seepärast peab võtma siingi tegelikult kasvuperioodi lõpuks aja, mil hilisemadki taimed lõpetavad õitsemise ja külma mõjul hävivad.

Kasvuperioodi jagatakse üksikuiks fenoloogilisteks aastaaegadeks; need on järgmised: eelkevad, vara- ehk algkevad, täissuvi, hilissuvi ehk algsügis, täissügis, hilissügis.

Uksikute normaalse te „aastaaegade“ kestuse määravad järgmised normid:

eelkevad	algab normaalse keskmise	0°	saabumisega;
vara- ehk algkevad	„	5°	„
täiskevad	„	10°	„
algsuvi	„	15°	„

täissuvi algab momendil, mil keskmine t° saavutab oma kõrgpunkti ja hakkab siis pidevalt langema (normaalselt on see Tartus 18. juulil, Tallinnas 25. juulil, Kuressaares 28. juulil, Pärnus 20. juulil, Narva-Jõesuus 25. juulil, Võrus 17. juulil).

hilissuvi ehk algsügis	algab norm. keskm.	15°	saabumisega;
täissügis	„	10°	„
hilissügis	„	5°	„

Iga fenoloogilist aasta-aega iseloomustavad päris kindlad arenemisnähtused taimeriigis, nii et tegelikel vaatlustel siingi võetakse teatav arenemisfaas, harilikult mõne üldtuntud taime õitsemise algus, vastava fenoloogilise aastaaja alguseks. Nii võime lugeda võsaülase õitsemise algust varakevade alguseks, toominga õite puhkemist täiskevade, rukki tolmemist algsuve, pärna õitsemist täissuve ja ädallille õitsemist hilissuve alguseks (vt. tabelid lk. 180, 181).

Iseloomustame fenoloogilisi aasta-aegu mõne joonega.

Eelkevad (Võrus normaalselt 30. märtsist 22. aprillini, Tallinnas 3. aprillist 2. maini) — õitsevad: **harilik lepp**, paiseleht, näsiniin, kuld-täht, sarapuu, sinilill, haab, lepiklill; saabuvad: metsvint, laulurästas, linavästri, kiivitaja, koovitaja; ilmuvad: konnad, sisalikud, mesilased, kimalased, sääsed, kapsaliblikad, lapsuliblikad, sited, läbilennul: kured, haned, luiged; lahkuvad viimsed talikülalised — siidisaba, hangelind.

Algkevad (Võrus 22. aprillist 13. maini, Tallinnas 2. maist 26. maini) — õitsevad: **võsaülane**, varsakabi, võilill, karusmari, sõstrad, kask, nurmenukk, vaher, jänsekapsas; saabuvad: kivitäks, väike lehelinnuke, suitsupääsuke, kägu, ööbik; ilmuvad: nahkhiir, lehepõrnikas; lehistub enamik lehtpuid ja põõsaid.

Täiskevad (Võrus 13. maist 17. juunini, Tallinnas 26. maist 1. juulini) — õitsevad: **toomingas**, kirsipuu, mustikas, pääsukese-silm, kullerkupp, maasikas, tamm, õunapuu, maikellukas, palukas, sookail, sirel, mänd, pihlakas, köömen, kibetulikas, valge ristikehein, kibuvits, jaanikakar (härjasilm); saabuvad: hall kärbsenäpp, rääk, piirpääsuke, peoleo; kuldnokad kasvavad poegi.

Algsuvi (Võrus 17. juunist 17. juulini, Tallinnas 1. juulist 25. juulini) — õitseb: **rukis**, rukkilill, jasmiin, verihein, kellukad ja hulk teisi taimi; küpsevad: maasikad, mustikad, vabarnad; enamik linde kasvatab poegi.

Täissuvi (Võrus 17. juulist 20. augustini, Tallinnas 25. juulist

19. augustini) — õitseb: pärn, põldohakas, kanarbik ja palju teisi taimi; küpseb rukis, valmivad palukad; kaskedel pudenevad urvad; metsas kasvab seeni; linnud sulivad.

Hilissuvi ehk algsügis (Võrus 20. augustist 20. septembrini, Tallinnas 19. augustist 22. septembrini) — õitseb ädallill; metsas rohkesti seeni; küpsevad suviviljad, pihlakamarjad, aias puuviljad; lehed lõovad kolletuma; lahkuvad: toonekurg, peoleo, piirpääsuke, ööbik, rääk, kägu, kiivitaja; läbilennul esimesed kured; varajasi öökülmi.

Täissügis (Võrus 20. sept. 18. oktoobrini, Tallinnas 22. sept. 20. oktoobrini) — seened kaovad, lehed kolletuvad ja varisevad; öökülmi; lahkuvad: suitsupääsuke, kivitäks, linavästrik, lehelinnukesed, metsvint, rääk; läbilennul: kured, haned; putukad ja väikesed loomad kaovad.

Hilissügis (Võrus 18. okt. 13. novembrini, Tallinnas 20. okt. 22. novembrini) — viimsed lehed varisevad (tammel, kirsipuul), lahkuvad rästad, lõoke, kuldnokk; läbilennul: haned, luiged; ilmuvad: vesipapp, männileevike, urvalind, hangelind.

On tähelepanav, et kevadel fenoloogilisi aasta-aegu iseloomustab kõige rohkem taimede õitseaeg, kuna sügisel, kui taimede elutegevus on juba lõppenud või lõppemas, ei leidu enam taimeriigis küllalt selgeid nähtusi fenoloogiliste aasta-aegade piiritluseks. Seepärast jääb siin kindlamaks tunnuseks üksikute fenoloogiliste aasta-aegade alguse ja lõpu kindlaksmääramisel teatav soojusaste.

Fenoloogilistel vaatlustel põhinevat rahvatarkust.

Maainimesed, kellede elutegevus põlluharijaina on loodusega tihe-
dalt seotud, panevad ikka tähele, enamasti küll ebateadlikult, seost mõningate nähtuste vahel taimede või loomade elus ja ilmastikus. Nõnda on aegade jooksul kogunenud rohkesti vanasõnu, mis on nõ. rahva fenoloogiliste vaatluste kokkuvõtteks; veel rohkem tuntakse vanasõnu ilmadest. (Eisen M. I. Eesti vanasõnad, 1929). Kool ei peaks seda rahvatarkust hoopis kõrvale jätma, vaid parajail momentidel, näiteks fenoloogiliste vaatluste läbitöötamisel kasustama. Huvitav oleks ka rahvasõnade õigsust ja tabavust kontrollida.

Näiteid:

On jaanuaris vähe külma ja lund, tulevad nad märtsis ja aprillis järele.

Mida tuulisem veebruar, seda ilusam märts ja aprill.

Kui küünlapäeval (2. veebruaril) härg räästa alt juua saab, siis ei saa kana paastu-
maarjapäeval (25. märtsil) tilkagi.

Kui küünlapäeval tuiskab, ei ole kevad kaugel.

Kui kevadisel pööripäeval tuul pehmelt poolt puhub, siis tuleb soe kevad.

Kui jürikuus rohi kasvab, tuleb külm mai.

Kui enne jüripäeva müristab, siis müristab kogu suvel.

Kui jüripäeva hommikul on kaste maas, siis saab rukis enne jakobipäeva valmis.

Madisepäeval (24. veebr.) hakkavad putukad, kes maa sisse roomanud, ennast liigutama.

Madisepäeva tuulega külva kevadel linu, et nad puhtaks jääksid; mitte aga nisu ja otri, muidu ussid söövad ära.

Kui 1. mai külm, saab hea suvi.
 Lõoke toob lõunasooja, pääsuke päevasooja, ööbik — see toob öösooja.
 Öitsevad toomingad kaks nädalat, saab sügist kaks kuud. Öitsevad nad kolm päeva, on sügisel lumi vara maas.
 Läheb mets ruttu lehte, peab põllumees kahel käel külvama.
 Tuleb kägu vitsa, saab suvilja; kui urba, siis ohuline aeg; kui lehte, siis leiva-suvi.
 Kui linavästriku esimest korda maas nähakse, tuleb hea lina-aasta.
 Juurvili külvatakse vanakuul, muu aiavili noorkuul.
 Kui õunapuu öitsemine kahte kuusse (vana- ja noorkuusse) langeb, siis saab palju õunu. („Kuureeglitest“ vaata: Joh. Käis, Füüsika igapäevases elus, lk. 118.)
 Kapsaseemneid ei tohi põhjatuulega külvata, siis ei tule pooledki üles.
 Kartulid pane vanakuul, noorkuul pandud kartuleil on palju juuri.
 Hersed külvata põhjatuulega, siis ei ussita.
 Esimene vihm noorkuuga töötab sooja suve, vanakuul viljavoosi.
 Kui jaanipäeval sajab, tuleb märg rukkilõikuse aeg.
 Räägud karjuvad, vihm ligidal.
 Jaan viskab jaheda kivi vette.
 Jakob (Juuli) viskab teise jaheda kivi vette.
 Kui rändlinnud meilt vara ära lendavad, tuleb kauakestev külm.
 Kured annavad kuu aega kartuleid korjata.
 Kui kured kõrgel lendavad, tuleb vihm.
 On pihlakail palju marju, saab vihmane sügis.
 Kui kaselehed korruga lähevad, tuleb lumi korruga, kui aga pikalt pudenevad, siis tuleb lumi pikalt.
 Ei taha lehed puust pudeneda, tuleb pikk ja kare talv.
 Lähevad kirsi lehed punaseks, tuleb varsti lumi.
 Haned lähevad, hallad käivad, luiged lähevad, lumi tuleb.
 Kui rändlinnud madalalt lendavad, tuleb madal talv, lendavad nad kõrgelt, tuleb kõrge talv.
 Teeb oktoober metsa lehtedest lagedaks, on talvel pehmeid ilmu oodata.
 Kui mardipäeval hanged aia ääres, on tuleval aastal salved vilja täis.
 Hingedepäeval (2. novembril) lähevad karu ja muud taliuinakut magavad loomad oma talikortereisse.
 Noorkuu lumi jääb sügisel maha.
 Külmad jõulud ja hea aasta on vennad.
 Jõulutuisus on marjad ja õunad varjul.
 Kui jõulu ajal puud härmas, siis tuleb hea aasta.
 Korjusepäeval (14. jaan.) hakkab kirju rähn karjuma.
 Märkus: Tuleb silmas pidada, et vanasõnades mainitud tähtpäevad olid vana kalendri järgi, s. o. ümmarguselt kaks nädalat hiljem.
 Kevad läheneb. Valmistugu kõik koolid hoolsaile kavakindlaile loodusvaatlustele.

Väljaandja: ENSV Hariduse Rahvakomissariaat. Kirjastaja RK „Pedagoogiline Kirjandus“. Toimetuse kolleegium: J. Seilental (vastutav toimetaja), J. Käis (tegevtoimetaja), A. Vaarandi, A. Valsiner. Toimetuse aadress: Tallinn, Tõnismägi 11. Ladumisele antud 18. veebruaril 1946. MB-02252. Trükkimisele antud 4. märtsil 1946. Trükipoognaid 3³/₄. Trükiarv 3700. Trükikoja tellimise nr. 188. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn.

На эстонском языке „Ньюкогуде Коол“ (Советская школа),
 орган Наркомпроса ЭССР.

Ilmub 1 kord kuus. Uksiknumbri hind 5 rubla. Tellimishinnad: 6 kuud — 30 rubla,
 12 kuud — 60 rubla.

1268

Rbl. 5.—

21